

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ÚSTAV SPECIÁLNĚPEDAGOGICKÝCH STUDIÍ

Bakalářská práce

2022

Kristýna Beranová

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ÚSTAV SPECIÁLNĚPEDAGOGICKÝCH STUDIÍ

Bakalářská práce

Užívání odměn a trestů v dětském domově z pohledu vychovatele

Kristýna Beranová

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Užívání odměn a trestů v dětském domově z pohledu vychovatele*“ vypracovala samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne:

.....

podpis

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování všem vychovatelům, kteří se podíleli na tvorbě mé praktické části v bakalářské práci. Děkuji za jejich vstřícnost, otevřenost, čas a ochotu. Dále bych chtěla poděkovat panu Mgr. Martinu Dominiku Polínkovi, Ph.D. za jeho odborné vedení bakalářské práce a za jeho užitečné rady.

OBSAH

ÚVOD	6
TEORETICKÁ ČÁST	7
1 Dětský domov.....	8
1.1 Výchova dětí v dětském domově	9
1.2 Osobnost dítěte v dětském domově	10
2 Odměna a trest.....	16
2.1 Odměna	18
2.2 Trest.....	20
2.3 Opatření ve výchově.....	21
3 Vychovatel v dětském domově	24
3.1 Osobnost vychovatele.....	25
PRAKTICKÁ ČÁST	27
4 Metodologický postup	28
4.1 Výzkumný cíl a výzkumné otázky	28
4.2 Charakteristika Dětského domova v Holicích	29
4.3 Charakteristika výzkumného souboru	30
4.4 Realizace výzkumu.....	31
4.5 Analýza výzkumného šetření a interpretace získaných dat	31
4.6 Závěr výzkumného šetření	42
4.7 Diskuze.....	45
ZÁVĚR.....	48
SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ.....	49
Seznam příloh	53
Přílohy	54
ANOTACE	57

ÚVOD

Důvod, který mě motivoval psát na toto téma, byl ten, že moje matka pracuje v dětském domově a měla jsem tedy možnost seznámit se s tím, jak v zařízení udělování odměn a trestů funguje. Odměny a tresty jsou velmi diskutabilním tématem mezi odborníky, rodiči a obecně společnostmi. Názor na jejich uplatnění je velmi rozdílný, těžko bychom někde našli jednotný a účinný návod na jejich užití. O to více mě zajímalo, jaký názor na udělování odměn a trestů mají samotní vychovatelé, kteří se s těmito výchovnými prostředky dnes a denně setkávají. V této souvislosti může práce ukázat pohled na danou oblast v rámci tohoto tématu, díky popsání osobních zkušeností s odměňováním a trestáním přímo z pohledu vychovatele.

Práce se svým obsahem řadí do speciálně pedagogického oboru – etopedie. Konkrétně se zaměřuje na užívání odměn a trestů v dětském domově. Hlavním cílem této práce je zjistit, jaký mají názor vychovatelé na užívání odměn a trestů v dětském domově. Záměrem práce je zjistit, jak vychovatelé vnímají odměňování a trestání v zařízení, jakým systémem se musí při udělení odměn či trestů řídit, jak se oni staví k udělování odměn a trestů a jak si myslí, že od nich děti přijímají odměny a tresty. Vzhledem ke speciální pedagogice se pokusím vytvořit možné postupy, dle kterých by se mohl vychovatel či začínající speciální pedagog inspirovat před udělením trestu či odměn. Pro vytvoření těchto postupů využiji získané poznatky z polostrukturovaných rozhovorů.

Práce je vedena tak, aby poskytla nové informace začínajícím studentům speciální pedagogiky a vychovatelství. Dále je práce určena pro laickou veřejnost, která bude mít zájem zjistit, jak daný systém odměn a trestů v dětském domově funguje. Tato práce umožní čtenáři nahlédnout do prostředí dětského domova a poskytne mu ucelený pohled na užívání odměn a trestů v tomto zařízení.

Zpracování bakalářské práce se opírá o poznatky z odborné literatury různých autorů, legislativ a internetových zdrojů. Na zpracování se také podílely materiály, které byly poskytnuté dětským domovem.

TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část bakalářské práce se dělí na tři kapitoly. První kapitola se zaměřuje především na charakteristiku a přiblížení prostředí dětského domova. Nalezneme zde cíle, legislativní ukotvení této formy ústavní péče a samotné funkce dětského domova. Dále se kapitola zaměřuje na výchovu dětí v dětském domově a nahlíží na samotnou osobnost dítěte z různých pohledů.

Druhá kapitola je věnována odměnám a trestům, jejich funkcím, druhům a jejich využitím. V této kapitole se také zmiňují opatření ve výchově, dle kterých se vychovatelé v dětských domovech řídí. Jedná se o daný systém odměn a trestů, který je pojmenován – opatření ve výchově. Je zde také uvedeno, že opatření ve výchově vychází z vnitřního řádu dětského domova. V aktuální době pojem trest není tolik užívaný a společensky přijímaný, nicméně v praxi se s tímto pojmem stále často setkáváme a proto se autorka rozhodla tento termín v práci ponechat.

Třetí kapitola se zaměřuje na důležitou roli vychovatelů v dětském domově. Jaká by měla být jejich pracovní náplň, jaké by měli mít předpoklady pro povolání, a co vše jejich práce obnáší. Vychovatelé mají obrovský vliv na děti žijící v tomto zařízení a určitě by se na jejich roli nemělo zapomínat.

1 Dětský domov

Tato kapitola je samotným klíčem k pochopení, jak dětské domovy fungují, jak jsou legislativně ukotveny, jaký je jejich cíl a záměr. Je důležité, aby se čtenáři této práce nejdříve seznámili se samotným systémem dětských domovů a pochopili, jak to v těchto zařízeních chodí. Kapitola je také zaměřena na výchovu dětí v dětských domovech a na samotnou osobnost dítěte.

Dětský domov se řadí dle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné činnosti ve školských zařízeních mezi školská zařízení pro výkon ústavní výchovy (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Dětský domov zajišťuje komplexní péči pro děti od 3 do 18 let, popřípadě do ukončení přípravy na povolání, nejdéle však do 26 let. Do zařízení se rovněž umísťují nezletilé matky s jejich dětmi (Pávková a kol., 2008). Většinou jsou do zařízení umístěny děti, o které se rodiče či jiné odpovědné osoby nedokáží, nemohou či nechtějí postarat. Může se jednat o rodiny, kde se projevují sociálně patologické jevy (drogová závislost, agresivita apod.) nebo rodiny ve výkonu trestu. Může se také jednat o extrémně chudé rodiny, které nedokáží dítěti zajistit hmotnou péči (Bendl a kol., 2015). Děti, které jsou v zařízení umístěny, nemají žádné závažné poruchy chování, proto mohou být vzdělávány v běžných školách (Janský, 2014).

Vocilka (1999) považuje za základní organizační jednotku v dětském domově rodinnou skupinu, která je podle věku a pohlaví většinou heterogenní. Způsob žití v rodinné skupině je přizpůsoben životu v běžné rodině. V dětském domově je dle zákona č. 109/2002 Sb., v jedné rodinné skupině nejméně 6, a nejvíce 8 dětí, zpravidla různého věku a pohlaví. Sourozenci se zařazují do jedné rodinné skupiny, pouze výjimečně je lze zařadit do jiné rodinné skupiny, zejména z výchovných důvodů. V zařízení lze celkově zřídit nejméně 2, a nejvíce 6 rodinných skupin (Zákon 109/2002 Sb.). Hájek v této souvislosti také popisuje prostředí rodinné skupiny, které by se mělo skládat z ložnic dětí, sociálního zařízení pro dívky a chlapce, obývacího pokoje (společné prostory) a pokoj pro vychovatele (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2011).

Posláním dětských domovů je vytvořit optimální podmínky pro všestranný rozvoj dětí a připravit je na samostatný život mimo dětský domov. Je také potřeba vytvořit stálé prostředí, kde bude dítěti zajištěno uspokojení základních citových potřeb pro dostatečný rozvoj a formulování dovedností, vědomostí a návyků. Dětský domov zároveň podporuje zapojení dětí do činností domova, učí děti k sebeobsluze a plnění pracovních povinností. Seznamuje děti

s organizací každodenního života a pěstuje v nich dobré vztahy k členům rodinné skupiny i celého dětského domova (Hrdličková, Pávková, 1987).

Dětem v dětském domově musí být především zajištěno právo na výchovu a vzdělávání. Vše by mělo probíhat na základě individuálních potřeb dítěte. Podmínky musí být vytvořeny tak, aby podporovaly sebedůvěru dítěte, rozvíjely jeho citovou stránku a umožnily lepší začlenění do společnosti. Při poskytování výchovné péče se snažíme předcházet vzniku negativních projevů chování dítěte. Pokud negativní projevy již vznikly, dochází k jejich zmírnění či odstranění, účelem je přispět ke zdravému osobnostnímu vývoji dítěte (Zákon č. 109/2002 Sb.,).

Dětský domov má dle zákona několik funkcí. Poskytuje dětem zázemí a plné materiální zabezpečení, do čehož spadá stravování, ubytování a ošacení. Dále se hradí náklady za vzdělávání a dopravu do školy, zdravotní služby a léčiva, kulturní a sportovní činnosti, soutěžní akce a rekreace. Děti také dostávají kapesné, které se liší dle věku, osobní dary a věcnou pomoc při odchodu zletilých ze zařízení (Zákon 109/2002 Sb.).

Sekera (2009) ve své publikaci uvádí i jisté nedostatky, které vnímá v rámci práce dětských domovů. Jedná se například o pozdní umístění dětí do zařízení, velký počet dětí v rodinné skupině, nedostatečná kvalifikace pedagogů, větší nárůst dětí s poruchami chování či nezájem rodičů o navázání spolupráce nejen se zařízením, ale i s jejich dětmi. Dále konstatuje, že největší problém bývá při získávání ubytování a pracovního uplatnění na trhu práce pro svěřence opouštějící dětský domov.

1.1 Výchova dětí v dětském domově

Výchova dětí se chápe jako záměrné působení vychovatelů na děti, kteří se děti snaží směřovat k určitému cíli, s použitím jistých výchovných prostředků – odměn a trestů. Ve výchově také probíhá vzájemná interakce a komunikace mezi vychovateli a dětmi. Velice často záleží na tom, jak dítě vychovatele přijme, jak přijme jejich požadavky a celkové působení. Na výchově se také podílí i to, jak se sami jedinci snaží něčemu naučit, a jak moc chtějí v sobě rozvinout určitou vlastnost (Čáp, 1996).

Při příchodu dítěte do zařízení je nutné, abychom dítě vřele přivítali a ukázali mu, že jsme tu pro něj a že se na nás může kdykoliv obrátit, kdyby si s něčím nevědělo rady. V rámci výchovy si musíme u dětí v dětském domově uvědomit, že každé je individuální, má své vlastní prožívání, temperament, nepříjemné zkušenosti, každé jinak prožívá vyrovnání se zátěžovou

situací apod. Musíme mít stále před očima konkrétní dítě, zaměřit se na něj a pomoci mu s naplněním jeho potřeb (Žufníček, Dosoudil a kol., 2012).

Vychovatel se snaží přiblížit rodinné výchově v trávení společného času s dítětem. S dítětem plánuje jeho aktivity, pomáhá mu při řešení problémů, je mu nápomocen při vzdělávání a přípravě do školy, žije s dítětem pod jednou střechou a sdílí s ním stejné prostory a zážitky. V rámci výchovy se vychovatel snaží být pro dítě rádcem a směřovat ho k dospívání, sebevyjádření, k nezávislosti a k budoucnosti, například při výběru školy či povolání (Žufníček, Dosoudil a kol., 2012).

Pávková a kol. (2001) dále uvádějí, že hlavním úkolem pro vychovatele při výchově, je rozvíjet dítě pomocí rozmanitých podnětů, důsledností, vlídností, pochopením individuality dítěte a usilovat o vytvoření blízkého vztahu. Dále zmiňují, že vychovatel potřebuje velkou míru empatie a schopnost projevovat vřelý vztah k dětem, musí umět vytvořit pozitivní psychosociální klima a efektivně jednat s dětmi. Janský (2014) ve své publikaci dále doplňuje, že pozitivní vztah napomáhá k navození kontaktu i s velmi problémovými jedinci a umožňuje získávat důležité údaje o jedinci. Pokud osobní vztah nebude navázán, může docházet k vyostřeným střetům a konfliktům.

Dle Morrishe (2003) jsou tři základní stavební kameny ve výchově, na které bychom se měli zaměřit. První stavební kámen je zaměřit výchovu k poslušnosti. Děti většinou zkouší, jak kdo povolí, jsou impulzivní, vztekají se, když jim je cokoli odepřeno a chtějí své potřeby okamžitě naplnit. Abychom se tomu vyhnuli, je potřeba nastavit hranice, pravidla a učit děti k jejich uposlechnutí. Druhý základní kámen, je vést děti k tomu, aby se naučily zodpovědnosti, pomocí získaných dovedností. Děti se musí naučit, jak řešit konflikty, jak pracovat a hrát si s ostatními, a jak si nastavit své osobní cíle v životě. Třetím základním kamenem výchovy je samostatné rozhodování, děti se musí naučit rozhodovat samy za sebe a brát přitom ohled na ostatní.

1.2 Osobnost dítěte v dětském domově

Dítě, které je umístěno do dětského domova, bývá v prvním období pobytu nedůvěřivé, agresivní, nepřiměřeně reaguje na požadavky dospělých, nedokáže sladit své zájmy a potřeby s ostatními dětmi. Odloučení od rodiny bere jako zradu to, že musí být v dětském domově, považuje za nespravedlivé odloučení od rodiny (Pávková a kol., 2008).

Matějček (2005) při pozorování dětí v dětských domovech rozlišil **pět základních typů vývoje osobnosti** ovlivněných psychickou deprivací:

- 1. Typ relativně dobře přizpůsobený:** tento typ dětí se relativně dobře přizpůsobí pobytu v dětském domově, většinou se neobjevují žádné závažné obtíže. Pokud by ovšem byly tyto děti svěřeny do adoptivní péče, nemusely by vzhledem k navázání nových citových vazeb tak dobře obstát. V dospělosti těmto jedincům, nedělá problém se začlenit do společnosti a dosáhnout přiměřeného vzdělání
- 2. Typ hypoaktivní, útlumový, regresivní:** tyto děti reagují na pobyt v dětském domově spíše lhostejně. Děti nejeví zájem o vzdělávání, neučí se a nechtějí se věnovat žádným aktivitám. Vzhledem k tomu, že tyto děti nedokáží projevit očekávanou citovou odezvu, je pro ně, spíše nežli adoptivní péče, vhodnější péče pěstounská. Většinou jsou tito jedinci v dospělosti nesamostatní.
- 3. Typ sociální hyperactivity:** jedná se o děti, které nedokáží navázat úzký citový vztah k jedné mateřské osobě, a nedokáží si vytvořit ani pevný vztah k jiné osobně. Kontakty s ostatními jsou pro něj povrchní. Tyto děti jsou nevhodné do adoptivní péče, mnohdy mohou být i nebezpečné. V dospělosti většinou tito jedinci selhávají a nedokáží si udržet práci ani bydliště. Mají také často konflikty se zákonem.
- 4. Typ sociální provokace:** tyto děti jsou velmi často agresivní, zlomyslné a rády provokují ostatní. Tímto způsobem ventilují své vnitřní neuspokojení citových potřeb a bývají tak často označovány za nezvladatelné. Ovšem pokud jsou tyto děti mimo svůj kolektiv, chovají se naprosto opačně a jsou snaživé. Co se týče adoptivní péče, tak se spíše hodí do vhodně vybrané rodiny, kde musí nastat důkladná příprava a poradenská pomoc. V dospělosti jsou tito jedinci neúspěšní, nemají přátelé a jsou rozvedení nebo úplně sami.
- 5. Typ náhradního uspokojení citových potřeb:** jedná se o děti, které prožívají velké citové strádání a uspokojení této potřeby hledají v jiné oblasti, například v přejídání, trápení zvířat, sebepoškozování, začínají dříve se sexualitou, kradou, apod. Adopce je možná pouze po předchozí rehabilitaci, dítě se musí nasměrovat správným směrem. V dospělosti jsou poté tito jedinci spíše nepřizpůsobiví vůči společnosti a okolí.

Dítě je během výchovy formováno mnoha vlivy – sociálními a biologickými determinanty, vychovateli a vnitřními i vnějšími činiteli. Tyto vlivy se vzájemně ovlivňují a působí na jedince (Čáp, 1993).

Vychovatel by měl brát zřetel na uspokojování základních potřeb dítěte, které by mělo vést k pozitivnímu vývoji osobnosti jedince. V této práci budeme vycházet z teorie **A. H. Maslowa**, který zastává názor, že právě tyto základní potřeby slouží jako motivační činitel k určitému chování. Tyto potřeby mají hierarchické uspořádání, to znamená, že nižší potřeby musí být dříve uplatněny, než vyšší. (Šamánková a kol., 2011)

„Nižší potřeby (fyziologické potřeby a potřeba bezpečí) zajišťují fyziologické přežití jedince. Vyšší potřeby (lásky a úcty) zajišťují duševní pohodu a rozvoj osobnosti“. (Drapela, 2011, s. 276). Drapela (2011) dále uvádí, že potřeba seberealizace je nikdy nekončící kontinuum. Čím výše jedinec v pyramidě potřeb „dojde“, tím většího štěstí a pokoje může dosáhnout. Nejprve člověk uspokojuje své základní lidské potřeby (fyziologické potřeby), pokud jsou tyto potřeby uspokojeny, teprve až pak se daný jedinec snaží naplnit potřeby vyšší (Šamánková a kol., 2011).

Maslowova pyramida lidských potřeb:

- 1. Fyziologické potřeby** – základní potřeby člověka: dýchání, hlad, žízeň, spánek, vylučování, sex.
- 2. Potřeba bezpečí** – každý vyžaduje pocit bezpečí, ochrana před strachem a úzkostí.
- 3. Potřeba sounáležitosti a lásky** – potřeba začlenit se do skupin (rodina, partnerský vztah, přátelství).
- 4. Potřeba uznání, úcty** – respekt, sebeúcta, uznání spokojenosti sami se sebou.
- 5. Potřeba seberealizace** – rozvoj osobnosti (formulace sebe): sebenaplnění, potřeba uskutečnit to, čím daná osoba je (Drapela, 2011).

Pokud jsou tyto potřeby uspokojeny, vnímáme tento stav v běžných životních podmínkách jako normu. Jestliže nejsou tyto potřeby uspokojeny, daný jedinec pociťuje úzkost a snaží se tyto nedostatky odstranit (Šamánková a kol., 2011). Nenaplnění základních potřeb ohrožuje dítěti jeho vývoj. Není-li dítěti dostatečně zajištěno upokojování jeho základních potřeb (především v kojeneckém a batolecím období), může hrozit psychická deprivace (Matějček, 2015).

„Psychická deprivace je psychický stav, který vzniká v takových životních situacích, kdy nejsou u dítěte uspokojovány jeho základní duševní potřeby v dostatečné míře a po dosti dlouhou dobu. Zejména se objevuje u dětí z podnětného chudého prostředí (sociálně či emocionálně). Může se vyskytovat v rodině nebo v ústavním zařízení. Navenek se projevuje

citovou a intelektovou nevyspělostí, vývojovou nerovnoměrností a poruchami chování“
(Průcha, Walterová, Mareš, 2013, s. 190).

Také Docent J. Langmeier s panem Matějčkem, na základě poznatků o dětech, vymezují **5 základních psychických potřeb**, které byly sestaveny na základě výzkumů, jež probíhaly v dětských domovech. Vytvořili tzv. „páteř teorie psychické deprivace“. Zmiňované potřeby musí být plně uspokojovány, aby se dítě vyvíjelo v psychicky zdravou a zdatnou osobnost. Jsou to:

- 1. Potřeba určitého množství, kvality a proměnlivosti vnějších podnětů** – tyto podněty umožňují organismu, aby se „naladil“ na určité aktivity.
- 2. Potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech** – naplnění této potřeby umožňuje, aby se z podnětů staly zkušenosti, poznatky a pracovní strategie.
- 3. Potřeba prvotních citových a sociálních vztahů, tj. vztahů k osobám prvotních vychovatelů** – uspokojení této potřeby přináší dítěti pocit životní jistoty a je podmínkou pro žádoucí vnitřní uspořádání jeho osobnosti.
- 4. Potřeba identity, tj. potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty** – z této potřeby vychází zdravé vědomí vlastního já.
- 5. Potřeba otevřené budoucnosti neboli životní perspektivy** – uspokojení této potřeby dává člověku rozpětí mezi otevřenou budoucností a uzavřeností osudu (Matějček, 2015).

Jak jste si již výše mohli povšimnout, způsobů, jak nahlížet na vývoj osobnosti jedince, existuje spousta. Nyní se ovšem zaměříme na vývojový aspekt od Lawrence Kohlberga. Kohlberg staví svou teorii na vývoji morálního usuzování. Takový přístup má svůj význam, neboť dítě reaguje na chování vychovatelů a postupem času si samo vytváří povědomí o tom, co je správné, a co naopak ne.

Kohlbergova stádia morálního vývoje vychází z předpokladů, že lidské myšlení prochází různými stádii, dle toho, jak se jedinec psychicky vyvíjí. Vývoj jedince vymezil na tři úrovně a šest stádií, od prvního, nejnižšího stádia k šestému, nejvyššímu. Rozdíly mezi jednotlivými úrovněmi můžeme objasnit na vývoji vztahu jedince ke společenským normám (Vacek, 2008).

Jednotlivé úrovně charakterizuje Kohlberg následujícím způsobem:

Prekonvenční úroveň – „*Prekonvenční morální úroveň je úrovní většiny dětí do 9 let, některých adolescentů a mnoha dospívajících a dospělých kriminálních živlů.*“ (Vacek, 2008, s. 26). Jedinec se v tomto období řídí vnější morálkou, tedy, že morální normu udržuje jen pod tlakem odměn či trestů. Jedinec pravidlům společnosti nerozumí a nezná jejich principy.

- 1. Orientace na trest** – jedinec se snaží vyhnout takovému jednání, za které by bylo potrestáno, jinak řečeno, podřizuje se síle autority (poslušnost vůči autoritě). Každé potrestání bere jedinec velmi špatně, hlavním motivem jeho chování je strach z trestu. Autoritu poslouchá proto, že je silnější, nežli on, nikoli z důvodu morálního ideálu. Kdyby si byl jedinec vědom toho, že autorita nad ním nemá dohled, neposlechl by.
- 2. Orientace na odměnu** – jedinec dodržuje pravidla, pokud je to v jeho zájmu a uspokojuje tím své vlastní potřeby. Za správné tedy považuje to, co je pro něj nejvíce výhodné. Jedinec si je vědom toho, že se pravidla mají dodržovat, ale pouze tehdy, pokud je to přímo v jeho osobním zájmu. Projevuje se zde snaha, aby jedinec získal, co nejvíce výhod, můžeme si v této souvislosti povšimnout známého hesla: „Ty uděláš něco pro mě a já na oplátku něco pro tebe“ (Vacek, 2008).

Konvenční úroveň – „*Konvenční úroveň je úrovní většiny adolescentů a dospělých v naší společnosti i ostatních společnostech.*“ (Vacek, 2008, s. 26). Jedinec se snaží naplňovat očekávání druhých, přizpůsobuje se tlaku výchovy a společnosti, řídí se tím, co od něj očekávají rodina a přátelé. Dodržuje tedy normy a hodnoty, které jsou považovány společností za správné.

- 3. Orientace na „být hodným dítětem“** – jedinec se chová tak, aby naplňoval očekávání rodiny a druhých lidí (správné je to, co mé okolí považuje za správné) v rolích jako jsou – syn, bratr, žák, přítel atd. Potřeba být dobrý ve svých očích i v očích druhých. Jedinec považuje za přirozené upořádat své zájmy s ohledem na zájmy ostatních, do popředí se tedy dostává péče o druhé a morální rozhodování se řídí tím, co potěší druhé.
- 4. Orientace na autoritu, zákon a řád** – jedinec si začíná uvědomovat, že správné chování znamená: více se zaměřit na plnění svých povinností, přijímat autority (rodič, učitel, ředitel, apod.) a respektovat pravidla, aby se zachoval stávající řád, ve kterém žijeme (Vacek, 2008).

Postkonvenční úroveň – „*Postkonvenční úroveň je dosahována menšinou dospělých a obvykle teprve po 20. roce života jedince.*“ (Vacek, 2008, s. 26). Jedinec se řídí svými vnitřními morálními principy, které pochopil a převzal.

- 5. Orientace na společenskou smlouvu** – jedinec si začíná uvědomovat, že existuje velké spektrum hodnot a principů, jež se musí uplatňovat. V této souvislosti začíná jedinec vnímat závažnost těchto zákonů a ví, že je musí dodržovat a respektovat. Jedinec si začíná uvědomovat, že tyto hodnoty představují základ pro dobré soužití mezi lidmi. Jinak řečeno „Co největší dobro pro co nejvíce lidí“.
- 6. Orientace na univerzální etické principy** – jedinec se řídí dle svých vlastních morálních principů. Obvykle tyto principy vycházejí ze zákonů, dohod či pravidel. Jedinec přijímá nejvyšší hodnoty morálních principů a přijímá osobní závazek vůči nim, jedná v souladu s nimi a respektuje je. Mezi základní principy patří rovnost, respektování hodnot, důstojnost, právo se svobodně vyjadřovat a mít vlastní přesvědčení. Hlavním měřítkem morálních hodnot je vlastní svědomí (Vacek, 2008).

2 Odměna a trest

Následující kapitola pojednává o odměnách a trestech, které se běžně využívají ve výchově dítěte. Odměny a tresty mají ve výchově jedince velmi důležitou roli, proto je na místě jim věnovat značnou pozornost. Je zde vymezena jasná definice odměn a trestů, jejich rizika a funkce. Dále se kapitola věnuje jednotlivým druhům odměn a trestů. V neposlední řadě se zde zmiňují opatření ve výchově, kterými se dětský domov řídí v rámci udělení odměn a trestů.

Každé dítě občas potřebuje trochu nasměrovat, aby dělalo, co má a nedělalo, co nemá. Odjakživa k tomu vychovatelé používají dva nástroje: „*odměnu za jednání, které schvalují, a trest za chování, jehož má dítě zanechat*“ (Říčan, 2013, s. 25). Odměna a trest se okamžitě propojí s emocemi, ať už s pozitivními či negativními. Když nastane situace trestání nebo odměňování, obě strany si je většinou dobře pamatují (Kopřiva a kol., 2016). Většina badatelů se shoduje, že ve výchově je více efektivní užívání odměn, než výchova, ve které se převážně užívají tresty (Čáp, 1993).

Co je to tedy trest? Matějček (2015) považuje jako trest to, co dítě prožívá, když se cítí nepříjemně, zahanbeně a ponížene. Tohoto pocitu se chce daný jedinec zbavit a chce se mu pro příště vyhnout. Za trest se naopak nepovažuje to, co jsme si jako trest pro dítě vymysleli a myslíme si, že to bude účinné. Pokud neproběhnou již zmiňované pocity, dítě si z toho nebere žádné ponaučení.

Odměna je to, co dítě přijímá jako odměnu, nikoli to, co jsme si pro dítě jako odměnu vymysleli. Občas to, co považujeme jako vhodný způsob odměňování, nemusí jedinec považovat za dostačující (Matějček, 2015).

Zásady, které by se měly u odměn a trestů dodržovat:

- Odměna a trest by měly být voleny přiměřeně k osobnosti dítěte a dané situaci.
- Pokud se dítěti udělí trest nebo odměna, musí to být pro něj srozumitelné (za co a proč).
- Měla by být dána určitá úměrnost, za malé provinění následuje malý trest, za velké provinění následuje velký trest. Stejný postup by měl být i u udělování odměn.
- Odměny a tresty by neměly mít stálý charakter. Je nutno se vyvarovat opakovanému postupu.
- Odměny a tresty se nesmí přehánět! Vše musí být s rozmyslem.

- V udělování trestů a odměn má být jistá důslednost (Matějček, 2015).

Zatímco trest by měl přicházet v bezprostřední časové souvislosti po spáchání přestupku, u odměny tomu tak obvykle nebývá. Dítě tak trochu učíme, že odměna přijde až po nějaké době usilovného chování a snažení. U menších dětí se bavíme v řádu pár minut, maximálně hodin, u větších dětí to může být v řádu i měsíce. Vedle toho, že dítě sami odměňujeme, měli bychom v něm také probouzet ochotu odměnit druhé (Mertin, 2013).

Vývojová specifika odměn a trestů vzhledem k věku dítěte

Při hodnocení dítěte, ať už pozitivního či negativního rázu, musíme brát zřetel na všechny okolnosti. V první řadě nesmíme zapomínat na to, že se děti neustále vyvíjejí a vyspívají, od toho se odráží i jejich chování. Věk dítěte je hlavním ukazatelem, který souvisí s udělením odměny či trestu. Jiný trest nebo odměnu zvolíme u menších dětí a jiný pro adolescenty. „*Pro vychovatele to znamená, že určité druhy odměn a trestů, které platily v nižším vývojovém období, nejenže v období vyšším ztrácejí na účinnosti, ale stávají se přímo škodlivými*“ (Matějček, 2015, s. 54).

U malého dítěte se jeví bonbón nebo nějaká jinačí sladkost jako nejlepší odměna, naopak pohlazení, ocenění nebo úsměv mohou považovat za odbytou odměnu. Další velice častá odměna je ve formě výletu, trávení společného času, návštěva kina apod. Je také důležité, aby u menších dětí nastala odměna bezprostředně po činu. Platí, že při dlouhém čekání na odměnu, se nemusí dostavit radost. Za nejvíce užívaný „trest“ můžeme u malého dítěte považovat odloučení. Kolikrát matky používají větu: „Nechováš se teď hezky, nechci tě vidět!“. Další častý trest můžeme vidět ve formě výhrůzek „Jen počkej, až si pro tebe přijde čert!“ (Matějček, 2015).

U starších dětí obecně platí, že pochvalu a ocenění považují za větší ocenění a má pro ně větší význam (Matějček, 2015). Čáp (1993) dodává, že emoční nebo morální odměny bývají pro starší děti více efektivnější, než ty materiální, protože uspokojují lidskou potřebu uznání. Také i v tomto věkovém období se volí odměna ve formě výletů, návštěv kina nebo zakoupení dárku. Za nejběžnější trest u starších dětí považujeme odepření něčeho milého, například „domácí vězení“, kdy dítěti zakážeme trávit čas venku ve společnosti druhých. (Matějček, 2015).

U dospívajících jedinců se nejčastěji volí peněžní odměna, která ovšem nemá být tak častá. Někteří jedinci v tomto věku očekávají větší dárky (mobilní telefon, mp3 přehrávač).

Za účinný trest se v tomto věkovém období považuje práce za trest (úkol navíc, zvláštní práce či povinnost). Za další časté tresty považujeme výtky, pokárání či hrozby. (Matějček, 2015).

Je velice těžké určit vývojová specifika dětí vzhledem k uplatňování odměn a trestů, jelikož každé dítě je velice individuální. Nejdříve je potřeba dítě poznat a dle toho individuálně volit odměnu a trest vzhledem k jeho osobnosti (Matějček, 2015).

2.1 Odměna

Odměna slouží jako vnější motivační prostředek a nese zpravidla pozitivní účinek. Odměna je záměrná, snaží se docílit toho, aby dítě správně splnilo uložené požadavky nebo něco vykonalo z vlastní vůle (Průcha, Walterová, Mareš, 2013). V této souvislosti Čapek (2014, s. 38) uvádí, že odměna je *„působení, spojené s chováním nebo jednáním jedince, které vyjadřuje pozitivní hodnocení a přináší vychovávanému radost a uspokojení některých potřeb“*.

Odměny jsou důležité z mnoha důvodů, jedním z nich je povzbuzení dobrého chování dítěte. Způsob, jakým reagujeme hned po určitém chování dítěte, snižujeme či zvyšujeme pravděpodobnost, že se chování bude opakovat. Odměny mohou dítě přimět, aby se chovalo a dělalo více správných a prospěšných věcí. Odměny dále zvyšují pocit sebevědomí, když dítě získá odměnu, ví, že udělalo něco správně (Centers for Disease Control and Prevention, 2019).

Odměna může být slíbena předem, pokud dítěti určíme jasně vymezenou činnost, kterou musí splnit anebo může být neočekávaná, kdy dítě udělá něco „sám od sebe“. V obou případech zůstává cíl stejný, aby se žádoucí chování opakovalo (Kopřiva a kol., 2016).

Mezi odměny patří:

- průběžná pochvala, pochvala za pracovitost, šikovnost, pomoc,
- úsměv, vyjádření spokojenosti s prací dítěte (plácnutí, objetí),
- projev kladného hodnocení (verbální, písemné), ocenění,
- věcný dárek (hračka),
- umožnění činnosti nebo zážitku (výlet do Zoo, návštěva kina, hraní oblíbené her) (Čapek, 2014).

Morrish (2003) považuje pochvalu jako jednu z nejrozšířenějších odměn, kterou používají rodiče, vychovatelé i učitelé. Pochvala je užívána ve snaze přimět dítě k tomu, aby splnilo své školní i domácí povinnosti. Zároveň se snažíme v dítěti probudit pozitivní úsilí a postoj k dané věci. Čáp (1993) ve své publikaci tvrdí, že emoční a morální odměny (kladné

hodnocení, pochvala, pohlazení apod.), jsou mnohdy mnohem účinnější a motivující, než materiální odměny.

Průcha, Walterová a Mareš (2013) ve své publikaci uvádí další podoby odměn, které slouží jako motivační činitelé. Mluvíme zde například o vyjádření souhlasu, poskytnutí volnosti a projevení důvěry k samostatné činnosti, pohlazení nebo jiný přirozený projev naší radosti. Řičan (2013) zmiňuje jako další možnou formu odměn sladkost, která je především žádoucí ve školním věku. Sladkost je považována za velmi manipulační nástroj stejně tak jako peněžní odměna. S peněžní odměnou se musí zacházet také velmi opatrně, není jednoduché ji správně užívat. Je důležité, aby motivace vycházela z dítěte a ne z pocitu udělat vše pro to, aby získalo odměnu. Čáp (1993) zastává názor, že u udělování odměn záleží nejen na určitém druhu odměny, ale i na jejím množství.

Udělování odměn děti považují za příjemnou situaci, kterou provází spoustu kladných emocí, málokoho tedy napadne tuto formu zpochybňovat. Nicméně i u udělování odměn musíme dávat pozor na jejich časnost, vše by mělo být s mírou, nadměrné používání odměn dětem prospívat nebude. Děti si hodně rychle mohou zvyknout, že pokud něco splní, bude následovat odměna. Některým dětem nebude už „pouze“ stačit pochvala, ale budou očekávat něco věcného nebo sladkého (Kopřiva a kol., 2016).

Mertin (2013) ve své publikaci uvádí, že pokud chceme používat odměny nebo chválení, měli bychom respektovat určitá pravidla. První pravidlo spočívá v tom, že bychom neměli používat stereotypní druh odměny, ztratí to jak sílu, tak i motivaci dítěte. Při odměňování bychom měli brát v potaz věk dítěte a konkrétní okolnost činu. Například pro malé dítě nemají takovou hodnotu dárky v korunách, jako dárky, které ho zaujmou a uspokojí jeho potřeby. Čáp (1993) ve své knize uvádí příklad, že pokud dítě dostane odměnu, která neodpovídá jeho věku, může to pro něj znamenat, že je považováno za malé dítě a může se ho to dotknout. Čáp (1993) se dále přiklání k tvrzení, že časté pochvaly stejného rázu „zevšední“ a nejsou tolik efektivní.

Nabízí se tedy i alternativa, která pokud se správně využije, může být stejně přínosná jako odměna. Za zmiňovanou alternativu považujeme správné komunikační dovednosti ve formě zpětné vazby a ocenění. Byť je odměna lákavější, tyto postupy vyjadřují rovnocenný vztah a větší přínos do budoucna (Kopřiva a kol., 2016).

2.2 Trest

Čapek (2014) definuje trest jako: „*takové působení, spojené s chováním nebo jednáním jedince, které vyjadřuje negativní hodnocení a přináší vychovávanému nelibost, frustraci nebo omezení některých jeho potřeb*“. Průcha, Walterová a Mareš (2013) následující definici doplňují, trest je záměrný a považuje se za následek toho, že dítě špatně splnilo nebo vůbec nesplnilo požadavky, dohodu či slib. Říčan (2013) však upozorňuje na to, že zbytečným a nevhodným trestáním vznikají ve výchově obrovské, někdy až těžko napravitelné škody. Čáp (1993) v této souvislosti uvádí, že trest může mít různé účinky, v závislosti na předešlých zkušenostech dítěte, na jeho vlastnostech, na souhrě různých podmínek, na klimatu ve skupině a především záleží na vztahu mezi dítětem a vychovatelem.

Většinu rodičů, vychovatelů i učitelů velmi frustruje, pokud musí řešit lhaní, krádeže, či jiné přestupky. Občas může jejich rozhořčení vést k udělení trestu, který nabude až nepřiměřeně přehnaných rozměrů. Ve velké většině tento způsob nebude efektivní, je potřeba dítěti nastavit trest v přiměřené hodnotě a věcným způsobem (Morrish, 2003).

Za trest se dá považovat jakýkoli projev nespokojenosti vychovatele, už jen to dokáže v dítěti vyvolat nepříjemné pocity. Často se také setkáváme s tresty typu: pokárání, hubování a „kázání“. Trest se také může stupňovat, nejprve je napomenutí poté okřiknutí a může následovat hlasité „seřvání“. Nejvíce se používají tresty formou zákazu a omezení: domácí vězení, zákaz televize, zabavení telefonu, zákaz počítačových her a zákaz přijímání návštěv (Říčan, 2013).

Čapek (2014) považuje za nejdůležitější zásady při udělování trestu následující:

- přesné vymezení pravidel,
- úměrnost trestu,
- stejná pravidla pro všechny,
- trest jako cesta k nápravě.

Druhy trestů

Čapek ve své publikaci (2014) uvádí následující tresty:

- fyzické tresty,
- psychické trestání (křičení, vyhrožování, jedinec s dítětem nekomunikuje, zlobí se na něj, mračí se apod.),

- potrestání zákazem oblíbené činnosti (zákaz sledování televize, dítě nemůže jít ven s kamarády, nemůže se účastnit oblíbené činnosti) nebo donucení k neoblíbené činnosti, např. uklízení.

V této souvislosti Kopřiva a kol. (2016) zmiňují, že neexistují žádné správné, přiměřené či nutné tresty. Současně však zastávají názor, že nesprávné chování a nedodržování pravidel, dohod či norem nemá zůstat nepovšimnuto. Je zapotřebí reagovat, ovšem tak, aby to bylo účinné a s rozmyslem. Průcha, Walterová a Mareš (2013) uvádí, má-li být trest účinný, musí být adekvátně volen k nevhodnosti chování a musí být přesně stanovena kritéria, aby jedinec věděl, za co přesně mu je trest udělen. V neposlední řadě zvolit vhodnou formu trestu, zákazu, pokárání, udělení práce apod.

Důvody k udělení trestů mohou být různé, Kopřiva a kol. (2016) ve své publikaci uvádí následující důvody trestání. Ve výchově se může jednat o pocit zodpovědnosti, aby děti dokázaly dodržet povinnosti, pravidla a dohody. Chceme, aby si děti uvědomovaly meze a hranice, aby se z daných chyb ponaučily, změnily své chování a napravily, co způsobily. Občas se také můžeme setkat s možností, že nezvládneme emoční situaci, cítíme vztek a strach o dítě, proto ho potrestáme. Mnohdy je důvod k udělení trestu pouze o naší pohodlnosti a snaze rychle reagovat na nevhodné chování dítěte nebo neschopnosti danou situaci řešit jinak.

Pedagogové uvádí, že trest má v podstatě tři hlavní funkce. První funkce – napravit škodu, co jsem spáchal. Náprava přispívá k tomu, aby si dítě vytvořilo pojem spravedlnosti a pochopilo, že některé věci se nedají jen tak lehce přejít. Druhá funkce – zabránit tomu, aby se nesprávné chování opakovalo. Dítě by se mělo ponaučit z minulé špatné zkušenosti a pochopit že, pokud se situace bude opakovat, znovu následuje trest. Třetí funkce – zbavit dítě pocitu viny. Dítě si je svého přestupku vědomo a prožívá pocit viny, po udělení a odpykání trestu by mělo následovat usmíření mezi dítětem a vychovatelem (Matějček, 2015).

2.3 Opatření ve výchově

Vychovatelé (event. další oprávněné osoby) mohou dětem za neukázněné chování neboli za prokázané porušení povinností vymezených zákonem č. 109/2002 Sb., uložit specifická výchovná opatření, včetně snížení kapesného nebo omezení, popřípadě zákazu trávení volného času mimo zařízení (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Dle vnitřního řádu Dětského domova v Holicích (2020) si následně uvedeme systém opatření ve výchově, kterým se zmiňované zařízení řídí.

1. Za prokázané porušení povinností vymezených tímto zákonem může být dítěti:
 - a) odňata výhoda udělená podle odstavce 3,
 - b) sníženo kapesné v rozsahu stanoveném zákonem č.109/2002 Sb.,
 - c) s nařízenou ústavní výchovou omezeno nebo zakázáno trávení volného času mimo zařízení,
 - d) odňata možnost účastnit se atraktivní činnosti či akce,
 - e) s nařízenou ústavní výchovou zakázány návštěvy, s výjimkou návštěv osob odpovědných za výchovu, osob blízkých a oprávněných zaměstnanců orgánů sociálně právní ochrany dětí, a to na dobu nejdéle 30 dnů v období následujících 3 měsíců.
2. Opatření podle odstavce 1 lze ukládat podmíněně se zkušební dobou až na 3 měsíce.
3. Za příkladné úsilí a výsledky při plnění povinností nebo za příkladný čin může být dítěti:
 - a) prominuto opatření udělené podle odstavce 1,
 - b) udělena věcná nebo finanční odměna v částce do 250,- Kč (po dohodě s ředitelem),
 - c) zvýšeno kapesné v rozsahu stanoveném zákonem č. 109/2002 Sb.,
 - d) povolena mimořádná návštěva kulturního zařízení (kino, divadlo, koncert atd.), mimořádná vycházka, mimořádná návštěva nebo přiznaná jiná osobní výhoda (Vnitřní řád DD Holice, 2020).

Snížení kapesného

Kapesné se může snížit při porušení povinností dítěte daných zákonem č. 109/2002 Sb. Porušení povinností je konkretizováno v individuálních pravidlech pro chování dětí v každé rodinné skupině. O snížení kapesného rozhoduje vychovatel skupiny, dítě se vždy může k rozhodnutí vyjádřit. Ke snížení kapesného může dojít z následujících důvodů:

- za neplnění školní přípravy,
- za zmeškání školní výuky nebo doučování a kroužků,
- za nepořádek,
- za nevhodné chování,
- za použití vulgárních výrazů,
- za použití alkoholu nebo jiných návykových látek aj. (Vnitřní řád DD Holice, 2020).

Vychovatelé při udělování odměn a trestů respektují daný systém hodnocení a opatření ve výchově daný tímto vnitřním řádem. Výchovná opatření se zapisují do knih denní evidence a archivují se v osobní dokumentaci dětí. Vychovatelé jsou povinni s dětmi v rodinné skupině

rozebrat a odůvodnit udělení každého trestu nebo odměny. Každé dítě má právo se k tomu vyjádřit. Veškerá výchovná opatření musí být řádně a bezodkladně zapsána v databázovém systému EVIX (Vnitřní řád DD Holice, 2020).

3 Vychovatel v dětském domově

Třetí kapitola se věnuje vychovatelům dětských domovů. Cílem této kapitoly je definovat profesi vychovatele, poukázat na to, jaké požadavky a podmínky jsou kladeny na vychovatele v rámci výkonu jejich povolování, a co vše obnáší jejich pracovní náplň. Je také potřeba zmínit, jaké nároky jsou kladeny na osobnost vychovatele.

Vychovatel je podle zákona 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících § 2 ten, kdo koná přímou vyučovací, přímou výchovnou, přímou speciálně-pedagogickou nebo přímou pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělávaného/vychovávaného. Zároveň musí splňovat několik podmínek, kterými jsou: plná způsobilost k právním úkonům, odpovídající odborná kvalifikace, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a znalost českého jazyka (Zákon č.563/ 2004 Sb.).

Dále v § 16 zákona č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících se uvádí, že vychovatelem v dětském domově se stává ten jedinec, který získá odbornou kvalifikaci:

- a) vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřeném na speciální pedagogiku nebo sociální pedagogiku.*
- b) vyšším odborným vzděláním získaným ukončením akreditovaného vzdělávacího programu vyšší odborné školy v oboru zaměřeném na speciální pedagogiku, nebo*
- c) vzděláním stanoveným pro vychovatele a vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou a zaměřeném na speciální pedagogiku (Zákon č. 563/ 2004 Sb.).*

„Vychovatelé mají po dobu výkonu své pedagogické činnosti zákonnou povinnost dalšího vzdělávání, kterým si obnovují, udržují a doplňují kvalifikaci“ (Bendl a kol., 2015, s. 15).

Dle Bendla a kol., (2015) vychovatelé ve své práci realizují výchovně – vzdělávací činnosti, které se zaměřují na rozvoj osobnosti dětí. Činnosti vychovatele se rozdělují do několika oblastí, administrativní (vedení evidence a hodnocení výsledků), organizační (organizace režimu a kontrola jeho dodržování), koordinační (koordinace činností vychovatelů), metodické (tvorba výchovných a vzdělávacích dokumentů), diagnostické

(posuzování individuálních potřeb dětí) a přímá výchovná a vzdělávací činnost (podněcování dítěte k osobnímu rozvoji).

Vocilka (1996) v této souvislosti dále popisuje pracovní náplň vychovatele v dětských domovech. Vychovatel zabezpečuje výchovnou činnost v rodinné skupině a průběžně zpracovává hodnocení vychovávaných, zpracovává informace a dokumentaci (běžné administrativní práce související s činnostmi a chováním dítěte). Dále udržuje kontakty se sociálním prostředím, především s rodinami dětí a také spolupracuje se školou a s dalšími institucemi. Důležitou součástí náplně práce je před každým nástupem a odchodem z práce si s dalším vychovatelem předat informace a předání/přebírání služby.

Hájek, Hofbauer a Pávková (2011) ve své publikaci uvádí, že vychovatelé děti připravují na vyučování, rozvíjí jejich sebeobslužné návyky ve vztahu k osobní hygieně, péči o osobní věci a především dětem pomáhají v osvojování dovedností nezbytných pro samostatný život. Škovier (2007) činnosti vychovatele doplňuje, za důležité také považuje nabídnout dětem činnosti, které je budou aktivně rozvíjet (tvořivé hry, výtvarné činnosti) a zajistit relaxační a zábavné činnosti (vycházky, pobyt na zahradě). V neposlední řadě by měl vychovatel dohlížet na děti, zajišťovat jim stravu a vést je ke společensky prospěšným činnostem v zařízení.

3.1 Osobnost vychovatele

„Na osobnost pedagoga ve výchovných zařízeních jsou v určitých ohledech kladeny mnohem větší nároky, a to především ve vztahu k jeho přirozené autoritě, podložené nejen vysokou frustrační tolerancí a odolností vůči stresovým a konfliktním situacím, vyžadujícím mnohdy rychlá a racionální rozhodnutí, ale i vysoká dovednost v sociální komunikaci a schopnosti citlivě vnímat sociální dění“ (Janský, 2014, s. 140).

Obecné předpoklady pro povolání vychovatele jsou nejen odborná kvalifikace, ale především kladný vztah k dětem. Vychovatel má být přirozenou autoritou, komunikativní, důsledný, velkorysý, tvořivý a měl by mít smysl pro humor. Vychovatel by také neměl zapomínat na seberozvoj, aby dokázal reagovat na neustále nově měnící se podmínky (Bendl a kol, 2015).

Janský (2014) dále vnímá za důležité, aby vychovatel rozuměl svým emocím a dokázal je zvládat. Vychovatel musí zcela přirozeně vyjadřovat ochotu, zájem a připravenost pomoci. Měl by také předvídat vznik možných konfliktních situací nejen pro bezpečnost dětí, ale i zaměstnanců.

„Vychovatel poskytuje vlastní názor při řešení problémů, při chodu domácnosti, plánuje s dítětem jeho aktivity, předává mu modely společenských vztahů, postojů a hodnot, je mu nápomocen při vzdělávání a přípravě na povolání. V omezeném čase s ním žije pod jednou střechou a sdílí s ním společný čas a prostor“ (Žufníček, Dosoudil a kol., 2012, s. 36).

Vzdělaný vychovatel ví, jak se dítě v mnoha specifických situacích skutečně cítí a chová. Dokáže analyzovat situaci a reagovat na ni, on je tím, kdo dítěti poskytuje pocit jistoty. Je připraven na budování vazeb a vztahů s vychovávanými, dodávat jim sílu, když se začínají „osvobozovat“. Stává se rovnocenným odborným týmovým partnerem, který je plně zodpovědný za všechny úspěchy a neúspěchy jeho a daného dítěte (Škoviera, 2007).

Kraus zmiňuje čtyři varianty negativního vychovatele, na základě nezdravého a profesně deformovaného přístupu. Velmi přísný vychovatel, projevuje přísnost a okamžitě trestá, vychovávaného vnímá jako nezdárného. Shovívavý vychovatel vytváří volnou a svobodnou atmosféru, která je většinou zneužívána. Lhostejný typ vidí práci jen jako své povolání, vykonává ji rutinně. Demagog se projevuje jako typ vychovatele, který je vztahovačný, podezíravý a autoritativní (Kraus a kol., 2001).

Žufníček a kol. (2012) uvádí, že nejdůležitější je dohoda pravidel a sankcí a jejich dodržování všemi členy týmu. Pokud se jeden z vychovatelů rozhodne být „hodný“ (např. povolí, co jiný zakázal), dětem tím škodí. Děti v ústavní péči jsou typické tím, že testují a zkoušejí hranice a limity. Pokud nejsou vychovatelé jednotní, naučí se v tom hodně rychle „chodit“. Proto se nabízí otázka, který z výchovných stylů/typů je nejvhodnější. Správná odpověď je, že všechny. Každý výchovný styl se hodí pro jinou situaci.

PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část se zabývá výzkumným šetřením, které bylo realizováno v Dětském domově v Holicích. Cílem práce bylo, zjistit osobní názor vychovatelů na užívání odměn a trestů v dětském domově. Záměrem práce bylo zjistit, jak vychovatelé vnímají odměňování a trestání v zařízení, jakým systémem se musí při udělení odměn či trestů řídit, jak se oni staví k udělování odměn a trestů, a jak si myslí, že od nich děti přijímají odměny a tresty. V rámci kvalitativního výzkumu z polostrukturovaných rozhovorů bylo vytvořeno doporučení pro začínající speciální pedagogy a vychovatele, jaké postupy by mohli volit před udělováním odměn a trestů. Tyto pokyny jsou k nalezení v kapitole - diskuze. Výsledky výzkumného šetření mohou být také inspirativní a přínosné pro vychovatele a ostatní pracovníky v zařízeních ústavní a ochranné péče.

Praktická část byla vedena formou kvalitativního výzkumu, konkrétně byla využita metoda polostrukturovaného rozhovoru. Rozhovory byly přepsány a následně analyzovány formou metody vytváření trsů, poté byla vytvořena generalizace výsledků. Celkové shrnutí výsledků nalezneme v samotném závěru výzkumného šetření.

Níže práce vymezuje výzkumný cíl a výzkumné otázky, charakterizuje výzkumný soubor a popisuje metodiku, na jejímž základě se realizovalo výzkumné šetření. Dále práce analyzuje získaná data a uvádí průběh výzkumného šetření. Následně se věnuje samotnému vyhodnocení výzkumného šetření. Závěr této práce obsahuje shrnutí dosažených výsledků a diskuzi.

4 Metodologický postup

S ohledem na téma své bakalářské práce, zvolený cíl a výzkumné otázky, jsem se rozhodla pro **kvalitativní výzkum**. „*Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“ (Hendl, 2016, s. 46).

Kvalitativním výzkumem získáme intenzivnější pohled na situaci jedince či skupiny, umožní nám to více proniknout do hloubky dané problematiky, poté ji podrobně prozkoumat a přinést o ní, co nejvíce informací. Role výzkumníka je v kvalitativním výzkumu přirovnávána k detektivovi, kdy máme za úkol vypátrat, jak lidé rozumějí sociálním situacím, a které důvody je vedou k určitému jednání. Výzkumník se tedy při kvalitativním výzkumu ponořuje do životů zkoumaných subjektů a získává tak pochopení od studovaného jevu (Švaříček, Šeďová a kol., 2014).

Jako techniku sběru dat jsem zvolila metodu **polostrukurovaného rozhovoru**, neboť právě zmiňovaný rozhovor je považován za „nástroj“ kvalitativního výzkumu. Polostrukurovaný rozhovor získává detailní a komplexní informace o studovaném jevu (Švaříček, Šeďová a kol., 2014).

Polostrukurovaný rozhovor také poskytuje větší prostor pro zodpovězení otázek. Výzkumník si před rozhovorem stanoví předem připravené otázky, které však nemusí mít striktně dané pořadí a mohou se dle individuálních potřeb měnit. Za velkou výhodou polostrukurovaného rozhovoru považujeme využití doplňujících otázek, abychom z rozhovoru výtěžili co nejvíce informací. Dále můžeme dle potřeb a možností upravovat pořadí otázek. Díky tomu můžeme dosáhnout větší přesnosti a výtěžnosti než při strukurovaném rozhovoru (Miovský, 2006).

4.1 Výzkumný cíl a výzkumné otázky

Již v úvodu autorka nastínila cíl jejího výzkumného šetření, ve kterém se chce zaměřit na zjištění osobních názorů vychovatelů na užívání odměn a trestů v dětském domově. Záměrem práce bylo zjistit, jak vychovatelé vnímají odměňování a trestání v zařízení, jakým systémem se musí při udělení odměn či trestů řídit, jak se oni staví k udělování odměn a trestů a jak si myslí, že od nich děti přijímají odměny a tresty. V rámci rozšíření tématu vzhledem ke

speciální pedagogice byly vytvořeny postupy, kterými se mohou inspirovat začínající speciální pedagogové a vychovatelé.

Na základě stanoveného výzkumného cíle byla nejdříve stanovena hlavní výzkumná otázka. Jelikož je hlavní výzkumná otázka příliš obecná, bylo potřeba ji více specifikovat dílčími otázkami.

Hlavní výzkumná otázka:

- **HVO:** Jaký je Váš osobní názor na užívání odměn a trestů v dětském domově?

Dílčí výzkumné otázky:

- **DVO1:** Jakým systémem hodnocení se na základě odměn a trestů v dětském domově řídíte?
- **DVO2:** Jak byste zhodnotil/a stanovený systém odměňování a trestání v dětském domově?
- **DVO3:** Jak se stavíte k udělování odměn a trestů?
- **DVO4:** Jak od Vás děti přijímají odměny a tresty?
- **DVO5:** Jaké formy odměn nejčastěji v dětském domově používáte?
- **DVO6:** Jaké formy trestů v dětském domově nejčastěji používáte?
- **DVO7:** Které formy trestů považujete za účinné, a které naopak méně?

4.2 Charakteristika Dětského domova v Holicích

Dětský domov Holice je příspěvkovou organizací Pardubického kraje. Je organizován jako školské zařízení rodinného typu, poskytující komplexní péči dětem a mládeži ve věku od tří do osmnácti let, respektive do ukončení přípravy na budoucí povolání. V zařízení jsou umístěny děti, kterým byla soudem uložena ústavní výchova, nebo bylo vydáno předběžné opatření (Vnitřní řád DD Holice, 2020).

Dětský domov v Holicích má kapacitu 32 dětí a je tvořen pěti domácnostmi neboli pěti rodinnými skupinami. Rodinná skupina se skládá maximálně z osmi dětí, dvou vychovatelů a jedné asistentky pedagoga. Vychovatelé se střídají v denních směnách, ve večerních hodinách je vystřídá asistentka pedagoga, která zajišťuje noční službu. V zařízení je zavedeno oslovení „teto“ a „strejdo“ pro navázání lepšího citového vztahu mezi dětmi a vychovateli. Tím se výchova dětí v domově ještě více přizpůsobuje rodině. V každé rodinné skupině je kompletní zázemí, obývací pokoj, čtyři dětské pokoje, kuchyň s jídelnou, sociální zařízení pro dívky

a chlapce, koupelna a zázemí pro vychovatele s vlastním sociálním zařízením. Nově se v roce 2020 vytvořila další rodinná skupina, která je zcela odloučena od hlavní budovy. Rodinná skupina bydlí v činžovním domě 3+kk, skládá se z pěti dětí, dvou vychovatelů a asistentky pedagoga (Dětský domov Holice – současnost, 2021).

Ve všední dny děti dochází do školní jídelny, která je součástí jejich školy. O víkendu probíhá vaření v jednotlivých rodinných skupinách, kdy vychovatelé vaří společně s dětmi. Děti se také musí podílet na chodu domácnosti rodinné skupiny. Domácí práce mají rozdělené, seznam prací se pravidelně střídá, aby se každé dítě naučilo vše. Děti si musí uklízet své pokoje a společné prostory, umývají nádobí, luxují, zametají, učí se žehlit, prát a další různé domácí práce (Dětský domov Holice – současnost, 2021).

4.3 Charakteristika výzkumného souboru

Výběr výzkumného souboru byl zvolen na **základě záměrného neboli účelového výběru přes instituce** (Miovský, 2006). Záměrnost výzkumného vzorku spočívá v dostupnosti a blízkosti zařízení. Zároveň se také na záměrném výběru podílelo vyhovění žádosti ze strany vedení dětského domova v Holicích, aby se zde mohl realizovat výzkum. Za základní soubor považujeme pracovníky daného zařízení – vychovatele. Hlavním výběrovým kritériem při výběrů výzkumného souboru bylo, že se musí jednat o vychovatele, kteří pracují v dětském domově, mají osobní zkušenost s udělováním odměn a trestů a jsou ochotni podílet se na rozhovoru.

Matka autorky pracuje v dětském domově mnoho let, sama autorka do zařízení docházela v rámci praxe a doučování dětí, proto nebyl žádný problém spojit se s vychovatelem a přímo se zařízením. Se všemi vychovateli dětského domova se velice dobře zná, tudíž ji v rámci poskytnutí rozhovoru do bakalářské práce vyšli vstříc.

Výzkumného šetření se zúčastnilo celkem deset vychovatelů z konkrétně vybraného dětského domova. V rámci zachování anonymity se autorka rozhodla zde neuvádět jméno ani věk participantů. Pouze zmíní, zda se jedná o muže či ženu. Jednotlivé účastníky, kteří se podíleli na rozhovoru, nazývá: „Vychovatel 1 (V1), Vychovatel 2 (V2), Vychovatel 3 (V3) atd.“.

Přehled vychovatelů, kteří se podíleli na rozhovoru:

Vychovatel č. 1: žena.

Vychovatel č. 6: žena.

Vychovatel č. 2: muž.

Vychovatel č. 7: žena.

Vychovatel č. 3: žena.

Vychovatel č. 8: žena.

Vychovatel č. 4: muž.

Vychovatel č. 9: žena.

Vychovatel č. 5: muž.

Vychovatel č. 10: žena.

4.4 Realizace výzkumu

Nejdříve si autorka zašla do dětského domova a seznámila vychovatele s tématem a cílem bakalářské práce. Poté si postupně zjišťovala, kdo by byl ochoten s ní dobrovolně vést rozhovor. S vychovateli, kteří se chtěli podílet na rozhovoru, si předem domluvila termín, kdy a kde bude rozhovor proveden.

Vychovatelé byli seznámeni s tím, že rozhovor bude zcela anonymní. Také byli seznámeni s tím, že veškeré odpovědi budou použity pouze s jejich souhlasem. Z tohoto důvodu autorka vytvořila informovaný souhlas, viz příloha č. 1, který každý vychovatel musel před samotným zahájením rozhovoru podepsat. Vychovatelé byli také informováni, že rozhovor bude po celou dobu nahráván na diktafon, poté přepsán, zpracován a následně vymazán. Byli také ujištěni, že nahrávka bude určena pouze pro účely této bakalářské práce. Rozhovory proběhly během dvou návštěv přímo v zařízení dětského domova, kromě jednoho, který proběhl prostřednictvím telefonního hovoru. Ostatní rozhovory byly provedeny v zázemí vychovatelů, aby bylo zajištěno soukromí a klidné prostředí. Vyprávění vychovatelů bylo plynulé a souvislé, do rozhovoru nebylo nutné nijak zasahovat. Autorka vždy položila jednu otázku, aby měl vychovatel dostatek času na svoji odpověď. Po ukončení rozhovoru autorka poděkovala vychovatelům za spolupráci a účast, díky které mohla zrealizovat svou bakalářskou práci.

4.5 Analýza výzkumného šetření a interpretace získaných dat

V této kapitole jsou interpretována data, která vychází z výpovědí vychovatelů, kteří pracují v Dětském domově v Holicích. Výzkumného šetření se zúčastnilo deset vychovatelů, jejichž výpovědi byly nahrávány na diktafon v mobilním telefonu. Nahrané rozhovory byly přepsány **technikou doslovného přepisu**, která slouží k převodu mluveného projevu do psané podoby.

Analýza rozhovoru byla provedena **metodou vytváření trsů**. Metoda vytváření trsů slouží k tomu, abychom seskupili a shrnuli určité výroky do skupin, např. dle rozlišení určitých

jevů. Tímto procesem vznikají obecné a zformulované kategorie, tyto kategorie (trsy) by měly vznikat na základě vzájemných podobností. Společným znakem trsu může být hledání podobných pasáží, které se úzce týkají jednoho tématu (Miovský, 2006).

V této práci jsou kategorie označeny dle jednotlivých výzkumných otázek, nalezneme zde tedy osm kategorií. V jednotlivých kategoriích byly hledány shody nebo podobné výpovědi, názory a myšlenky vychovatelů. Poslední fáze interpretace se nachází na konci každé kategorie, je pojmenovaná jako generalizace, neboli zobecnění výpovědi vychovatelů.

Kategorie č. 1

HVO: Jaký je Váš osobní názor na užívání odměn a trestů v dětském domově?

V1: *„Děti, které nejsou zvyklé na pravidla z domova, jako z biologické rodiny, tak prostě bohužel na nic jiného neslyší. Aby ty pravidla fungovaly, tak se občas musí vložit ten trest i odměna“.*

V2: *„Je to nedílnou součástí těchto zařízení. Mělo by to být vlastně v takové určité míře jako ne přímo odměny a tresty, mělo by to být vlastně v rámci motivačního programu dětí“.*

V3: *„Je to takový motivační systém, kterým se tu řídíme. Vše by mělo být v nějaké míře a odpovídat dané situaci“.*

V4: *„Já si myslím, že užívání odměn a trestů má svůj účel, že děti prostě musí vědět nějaké hranice a že se v odměnách a trestech docela orientují“.*

V5: *„Můj názor je takovej, že je to dobrý nástroj pro práci, protože buď můžu nějakým způsobem děti motivovat, nebo můžu děti tím v uvozovkách trestem upozornit na to, že něco není v pořádku“.*

V6: *„Používat, ale přiměřeně a s rozmyslem. Aby se při trestech hnedka nezastrašily, a při odměnách, aby se nenabudily a nevyžadovaly větší a větší odměny“.*

V7: *„Myslím si, že je to potřeba jako to má každý doma, takže, když tady máme fungovat jako rodina, tak je potřeba dávat odměny a tresty“.*

V8: *„Pokud přijde na nějaký trest, vždy je lepší předcházet nevhodnému chování v rámci pozitivní motivace a vysvětlení. U odměn je lepší používat drobné pochvaly, i u dětí, co mají nálepku „zlobivce“, prostě chválit, aby děti neztrácely motivaci něco dělat“.*

V9: „Myslím si, že v každé výchově, ať už doma nebo tady se užívají tresty a odměny. Tresty bych osobně dávala méně, někdy to ale situace nedovolí a jsem pak nucena dětem trest udělit. Určitě by se neměly jak tresty, tak odměny dávat pořád, aby se zachovala jejich efektivita“.

V10: „Je potřeba děti motivovat různou formou odměn, je ale také potřeba nastavovat hranice, aby děti věděly, co můžou a co je už zase přes čáru“

Generalizace: Vychovatelé se u této otázky shodli, že užívání odměn a trestů patří k ucelené výchově a do dětského domova tyto výchovné prostředky patří.

Dále se shodli, že užívání odměn a trestů považují spíše za **motivační činitel**, který se ovšem využívá jen při určitých situacích. Je potřeba, aby odměny a tresty neztratily svoji účinnost a efektivitu. Musí se používat přiměřeně a s rozvahou. Zároveň, pokud je odměna nebo trest udělena, dítě by mělo přesně vědět, za co a proč je mu to uděleno.

Část vychovatelů se přiklání k tomu, že by byli radši, kdyby se tresty nemusely udělovat, viz vychovatel V1: „kdyby to šlo bez trestů, tak bych byla samozřejmě radši, ale těžko se to v ústavní výchově dělá“. Poté ale připouští, že není na škodu nastavit nějaké ty hranice, aby vychovávaní věděli, co se smí, a co naopak ne. „Když přijdou nějaký děti, tak je nevychoval nikdo, vychovávala je ulice, takže trest na ně docela platí“ (V4).

Kategorie č. 2

DVO1: Jakým systémem hodnocení se na základě odměn a trestů v dětském domově řídíte?

V1: „V našem dětském domově je na odměny a tresty stanovený řád, podle kterého se všichni vychovatelé řídí a podle toho stanovují odměny a tresty“.

V2: „Takže v dětském domově se řídíme daným systémem odměn a trestů, to jsou vlastně takzvaná opatření ve výchově, která jsou pozitivního nebo negativního charakteru“.

V3: „Dětský domov se řídí dle vnitřního řádu, který je zpracován podle zákona. Tresty a odměny jsou zde pojmenovány jako opatření ve výchově“.

V4: „Tak my jsme hodně omezený zákonem, takže si nemůžeme moc vymýšlet“.

V5: „Řídíme se systémem, který je nám dán zákonem a to znamená, že máme nějaký určitý paragrafy, za co dát trest a nějaký určitý paragrafy na odměnu, a tím se řídíme nejčastěji v té oficiální verzi“.

V6: „Řídíme se podle toho, co je vlastně v řádu domova, takže tam je jasně napsaný, za co jsou děti odměňovány a trestány“.

V7: „U nás v domově se řídíme zákonem a našim vnitřním řádem, kde jsou odměny a tresty neboli výchovná opatření“.

V8: „Řídíme se tím, co je napsané ve vnitřním řádu, takže odměny a tresty vychází z vnitřního řádu“.

V9: „Tak u nás v dětském domově se řídíme vnitřním řádem, kde jsou přímo uvedené odměny a tresty, akorát je to nazvané opatření ve výchově“.

V10: „V dětském domově se řídíme podle zákona a vnitřním řádem dětského domova, který nám přímo říká, jaké formy odměn a trestů můžeme podle paragrafů udělit“.

Generalizace: Odměny a tresty se odvíjí od vnitřního řádu dětského domova, který je zajišťován zákonem 109/ 2002 Sb. Odměny a tresty nalezneme v § 21 pod názvem – **opatření ve výchově**. Vychovatelé se těmito opatřeními musí řídit, mají zde přímo dané, jaké tresty a odměny mohou dětem ukládat.

Kategorie č. 3

DVO2: Jak byste zhodnotil/a stanovený systém odměňování a trestání v dětském domově?

V1: „Myslím, že to není nastavený špatně, ale myslím si, že by tam šlo něco upravit v tom větším dodržování a větším propojení a zohlednění jednotlivých dětí. Jsou větší děti, menší děti a nejde to úplně shrnout do jednoho“.

V2: „Tak myslím si, že je nastavený dobře, možná trošku ty tresty, tam mi něco chybí a něco naopak přebývá“.

V3: „Vadí mi, že některé tresty nemůžeme pořádně ani používat, zákony se strašně často mění a ty děti mají hodně práv, například dříve se používal trest odebrání telefonu, to dnes vůbec nemůžeme používat, to je prostě na dobrovolnosti“.

V4: „Mně třeba osobně vadí, že v zákoně se nepamatuje na to, že by odměnou byla pochvala. Vždycky to musí být spojeno s nějakou věcnou odměnou nebo výhodou, což teda ty děti vede opravdu k účelovosti“.

V5: „Ten systém, kterej je danej, je nedostatečnej, je málo obsáhlej“.

V6: „Za mě je to dostačující. Jediný, co mě tak napadá, tak že se nesmí tresty opakovat, třeba když jeden měsíc už má zakázaný vycházky a víme, že je to pro něj zrovna větší trest, tak ho nemůžeme za ten měsíc dát dvakrát za sebou“.

V7: „Myslím si, že není špatný a je potřeba, aby byl flexibilní a podle dané situace se upravil, přizpůsobil na jedince“.

V8: „Odměny jsou celkově v pořádku, ale ty tresty a odebrání výhod jsou často neúčinné. Například dítěti nemůžeme sebrat telefon, když ho nevhodně používá. . Nemůžeme dětem zakázat, aby se setkávaly s nevhodnými lidmi, nejsme na pozici rodičů.“

V9: „No řekla bych, že nemáme zase tolik pravomocí. Neříkám, že ten systém je špatný, jen mi tam prostě něco chybí. Děti si moc dobře uvědomují, co my jako vychovatelé můžeme“.

V10: „Daný systém hodnotím neutrálně, něco mi tam chybí a něco zase přebývá. Doma má taky člověk více pravidel a ne jen pár vytyčených jako třeba u trestů“.

Generalizace: Vychovatelé se převážně shodli na tom, že stanovený systém odměn a trestů neboli opatření ve výchově nejsou špatně nastavená, ovšem něco tam chybí. Některým vychovatelům vadí, že výchovná opatření nepřihlíží na jednotlivé věkové kategorie dětí v zařízení. V1 také ve své výpovědi dodává, že nelze mít na všechny děti stejné měřítko. Jediný vychovatel V6 uvádí, že odměny a tresty dle zákona jsou zpracovány dostatečně.

Co se týče odměn, tam vychovatelé nezaznamenávají nějaké větší mezery, krom toho, že pokud chce vychovatel udělit odměnu, tak musí vyplnit spousty papírů a je to běh na dlouhou trať. Vychovatelku V4 mrzí, že daný zákon moc nepamatuje na pochvaly jako úděl odměny, pociťuje, že pro děti pochvala neznamena nic. „Když přijde pan údržbář a poprosí je, jestli jim půjde s něčím pomoci, tak oni hnedka „a co za to dostaneme“, to je jejich první reakce, což je špatně žejó“.

Pokud jde o udělování trestů, tak většina vychovatelů právě zde pociťuje nedostatky a mnohdy už neúčinnost některých trestů. Zejména pokud se jedná o mobilní telefony, které se dříve mohly odebírat a nyní už tomu tak není. Dříve to pro vychovatele byl jeden z nejefektivnějších trestů a dalo se zabránit nevhodnému používání. Další nedostatek je viděn v neopakovatelnosti trestů, pokud se dítěti jako trest uloží například zákaz vycházek, v následujícím měsíci tento trest nemůžete znovu udělit při porušení pravidel, krádeži apod.

Kategorie č. 4

DVO3: Jak se stavíte k udělování odměn a trestů?

V1: „Celkově tresty nemám ráda, myslím si, že je lepší na jeden trest deset odměn, takže se snažím to zvládnout tak, aby ty tresty byly co nejmíň, když vím, že je to nutné, tak trest udělím“.

V2: „Tak k tomu se uchyluji jenom, když je opravdu něco výjimečně dobrého naopak nějaké provinění, které už nelze přejít jen nějakou klasickou domluvou“.

V3: „Když dítě udělá dobrý skutek, tak mu dám nějakou odměnu. Tresty se snažím samozřejmě nedávat, ale někdy už je člověk musí dát, protože když jim člověk nedá ten zákaz, tak vidí, že se nic neděje a dál prostě zlobí a dělají, co nemají“.

V4: „Odměny uděluji ráda, hlavně za dobře odvedenou práci. A ty tresty, jim nestačí nějaká domluva, stejně to příště udělají znova. Dívají se vám přímo do očí, slíbí něco, ale nic to pro ně neznamená“.

V5: „Tak asi neutrálně, je to jak s ohněm „může to bejt dobrej sluha, ale zlej pán“, když to přeženu, tak dítě jakoby zadřu, když budu moc mírnej, tak to nemá žádnéj smysl“.

V6: „Je to hlavní složka práce vychovatele, vlastně aby se děti snažily. Dalo by se říci motivační prvek, který používám“.

V7: „Je to potřeba, jak odměny, tak tresty. Nejde pořád trestat, měly by ty děti být i odměňovány“.

V8: „Tresty moc nepoužívám, jen když není zbytí, spíše ale domluva. Odměny když je za co“.

V9: „Tak tresty se snažím používat co nejméně, nicméně někdy to prostě nejde a trest udělit musím. Odměny uděluji ráda, ale nesmí se dávat pořád a za všechno“.

V10: „Tresty snad nikdo nedává rád, nicméně u některých dětí nic jiného neplatí, snažím se ale nejdříve dítěti domluvit. Odměny dávám samozřejmě ráda“.

Generalizace: Vychovatelé se shodují, že udělování odměn je pro ně mnohem jednodušší, nežli udělování trestů. I když se mnozí snaží tresty neudělovat, bez trestů to bohužel někdy nejde. Nejprve se vychovatelé snaží nepříjemnou situaci vyřešit domluvou, pokud nezabere, následuje trest. Pokud by vychovatel trest neudělil, dítě by si mohlo myslet, že se nic neděje a pokračovalo by dál, v čem nemá. Vychovatelka V3 také zmínila, že to slouží i pro výstrahu druhým, „koukají na to i ostatní děti, jakmile ten dotyčný nedostane opatření ve výchově, tak si myslí, že je to normální a můžou to dělat taky a ještě na to upozorňují“.

Vychovatelka V2 také dodává, že se snaží s dítětem nejprve domluvit, než udělí nějaký trest. Ovšem domluva neplatí na každého, dítěti nedělá problém vychovateli lhát do očí a cokoliv mu slíbit, když se ale „zavřou dveře“ vše je úplně jinak, a co se slíbilo, tak se nedodrží. Lež pro některé děti neznamena prohršek.

Kategorie č. 5

DVO4: Jak od Vás děti přijímají odměny a tresty?

V1: „Záleží na vztahu s dětmi, který si vychovatel na domácnosti vytvoří, pokud je dobrý, děti to lépe přijímají a už vědí, co od toho dospělého čekat a co můžou, a co ne. Odměny přijme každé dítě rádo“.

V2: „Tak přijímají, oni už to většinou vědí, když něco spáchají, že něco takového je a snažíme se potrestat adekvátně a odměny přijímají vždycky velmi pozitivně, kolikrát to ani nečekají“.

V3: „Jak který dítě, většinou to s dětmi probereme, takže vědí a jsou připravené na to, že trest dostanou. Když dávám odměny, tak se většinou dávají při měsíčním hodnocení a vyhlašuje se tam nejlepší dítě, jaké měly pochvaly a dostávají odměny, aby to slyšely i ostatní děti“.

V4: „Když je trest zasloužený, tak si to řekneme, vysvětlíme a problém není. Děti vědí, že se musí řídit řádem a co můžou a nemůžou. Pokud jde o odměny, tak neznám snad žádné dítě, které by je nedostávalo rádo“.

V5: „Jak který, je to dítě od dítěte. Některý dítě trest přijme, ví za co to je a postaví se k tomu čelem. Některý děti nemají sebereflexi a cítí se ukřivdění. Odměny přijímají všechny děti pozitivně, obzvláště když netuší, že odměnu dostanou“.

V6: „Tresty samozřejmě nepřijímají od nikoho dobře (smích). Když něco udělají a uznají to, tak jsou i schopný nastavit si trest. Odměny dostávají rády“.

V7: „Jak kdy a jak kdo, někteří se brání, ale člověk si musí stát za svým a být důsledný. Odměny každé dítě dostává rádo, když to nečekají, tak jsou ještě radši“.

V8: „Odměny samozřejmě přijímají, pokud jde o trest, který není nespravedlivý, neadekvátní, tak s tím není problém. Ty starší občas zkouší, že prostě ten trest nepřijímají“.

V9: „Jak který dítě a v jaké jsou zrovna náladě. Někdy děti tresty přijmou dobře a někdy se to neobejde bez zbytečných řečí. Odměny přijme vždycky každé dítě dobře“.

V10: „Odměny přijímá vždycky každé dítě rádo, hlavně pokud to třeba nečekají. U trestů je to horší, pokud vědí, že udělaly něco špatně, tak trest přijmou, pokud s udělením trestu nesouhlasí, tak nastává problém“.

Generalizace: V této otázce se vychovatelé jednoznačně shodli, že každé dítě rádo přijímá a dostává odměny. Ještě více děti potěší, pokud netuší, že budou odměněny. Děti se velice dobře orientují v tom, za co jim má být udělen trest či odměna. U trestů se vychovatelé nejvíce ztotožňují s tím, že některé dítě přijme trest lépe a některé hůř. Záleží na více faktorech, na vztahu mezi dítětem, aktuální náladou, vědomí toho, že jsem udělal něco špatně apod. Jeden z nejdůležitějších faktorů je vytvořený vztah mezi dítětem a vychovatelem. Pokud má dítě kladný vztah s vychovatelem a jeden od druhého ví, co mohou čekat, tresty se přijímají lépe. Mnohdy si už i samo dítě navrhne, jaký trest by chtělo dostat za daný prohřešek a společně se na trestu s vychovatelem domluví. Ovšem také se stává, že dítě s udělením trestu nesouhlasí, nechce trest přijmout a cítí se ukřivděně.

Kategorie č. 6

DVO5: Jaké formy odměn nejčastěji v dětském domově používáte?

V1: „Používáme odměny ve formě prodloužených vycházek, finanční odměny, tak spíše pro ty starší, je to pro ně vzácnější. U těch mladších, ty jsou rádi za něco dobrého nebo výlety navíc“.

V2: „Tak většinou je to nějaký dar, buď sladkost, nebo nějaká hmotná věc. Případně někdy i ta finanční odměna, ale to třeba já osobně tak často nedávám“.

V3: „Tak nejčastěji je slovní pochvala, pak jsou sladkosti. No a ty věcný, může se navýšit kapesný, takže finanční odměna“.

V4: Nejčastěji používám finanční odměnu, nejradši bych řekla pochvalu, jenže to oni jako odměnu bohužel nevidí.

V5: „Nejčastěji používám pochvalu, ta u mě funguje, ale ono se to zají žejo, když někoho budu furt chválit, takže potom sladkosti a nějaké drobné dárky.“

V6: „Tak to je třeba vycházka navíc, finanční odměna, potom nějaká věcná odměna, a sladkosti“

V7: „Buď sladkosti, prodlouženou vycházku, slovní pochvala, prodloužená večerka za odměnu“.

V8: „Odměny, kapesný se navyšuje nebo mimořádná vycházka, že může jít na delší dobu ven nebo je možná i věcná odměna, sladkost a podobně. A slovní odměna, ale tak to je samozřejmý“.

V9: „Tak nejčastěji pochvalu za dobře udělanou práci. Potom samozřejmě nějaké sladkosti a věcné dárčky, spíše nějaké maličkosti“.

V10: „Do odměn řadím třeba nějakou sladkost nebo nějaký menší dárek, drobnost. Pak taky pochvalu, ale to spíše jako odměnu беру já, pro některé děti to takový význam nemá“.

Generalizace: Nejčastější formy odměn, které se v dětském domově používají, jsou sladkosti, finanční odměny, zvýšené kapesné, výlety, prodloužená vycházka či večerka, věcné odměny či nějaký drobný dáreček. Vychovatelka V1 pozoruje, že pro starší děti je lepší udělit odměnu ve formě prodloužených vycházek a mladší děti spíše ocení nějakou sladkost nebo výlet.

Část vychovatelů považuje za nejčastější odměnu pochvalu. Nicméně také poukazují na to, že pro děti tato forma odměny není mnohdy dostačující. Vychovatelka V4 pociťuje, že jsou situace, za které by děti nemusely hned dostávat nějakou hmotnou odměnu, avšak zároveň tvrdí, že děti to tak necítí.

Kategorie č. 7

DVO6: Jaké formy trestů v dětském domově nejčastěji používáte?

V1: „To co vlastně oni nejvíce vyžadují, tak to se bohužel musí od toho odrazit. U těch mladších se přistoupí k omezení televize nebo počítače a u těch starších trávení volného času nebo peněžitý trest. Záleží i na závažnosti provinění“.

V2: „Domluva, práce navíc a z opatření ve výchově třeba snížené kapesné, odejmutí vycházek, zákaz televize nebo počítače. Záleží na závažnosti provinění, u lehčího provinění tři dny bez televize, a u horšího provinění jdeme po tom, co mají děti nejraději“.

V3: „Nejčastěji používám zákaz vycházek, to se dává při pozdním vrácení z vycházky, kouření v areálu, krádeže, útěky, to jsou nejčastější příčiny. A potom u menších prohřešků zákaz televize nebo počítače, ono toho více nejde“.

V4: „Většinou děti slyší na zákazy vycházek. Ono toho moc na výběr není, takže zakázat nějakou činnost, třeba počítač nebo televize. Záleží, jak je velký prohřešek, kapesný se strhává v nejnnutnější chvíli“.

V5: „Za mě je nejučinnější takový, že pokud neuklidím kuchyň a mám to na starosti, tak trvám na perfektním úklidu. Zaprvé tím splnil svoji povinnost, za druhý se to naučil a za třetí pocítil, že přes tohle nejede vlak“.

V6: „Zákaz vycházek, zákaz počítače a televize, telefony jim teda ze zákona nemůžeme sebrat. Může se to jedině ředitel udělat, když je potřeba a řeší se něco závažného“.

V7: „Zákaz nebo omezení vycházek, dříve se braly telefony, to se teď nesmí. Dále zákaz třeba televize a počítače, to je tak nejčastější. Ono toho zas tak moc nemůžeme“.

V8: „Nejčastěji odeprání těch volných vycházek nebo zákaz televize. Volíme tresty i podle toho, aby to dítě uneslo a aby si z toho vzalo ponaučení“.

V9: „Nejčastěji se tu objevují tresty ve formě zkrácení vycházek, zákaz vycházek, zákaz počítače nebo televize. Někdy taky dřívější večerka“.

V10: „Nejvíce používám zákaz vycházek, to je většinou nejvíce účinné, potom zákaz televize nebo počítače. Pokud je to trest za „lehčí“ provinění tak volím trest ve formě nějaké práce“.

Generalizace: Udělování trestů se odvíjí od více faktorů, někteří vychovatelé zmiňují, že záleží na věku a jiní udělují tresty na základě závažnosti provinění. Jsou zde i vychovatelé, kteří ač nechtějí, musí dětem dát trest na základě toho, co děti nejvíce vyžadují, avšak nastává to pouze v případě vážného provinění.

Když si to vezmeme z pozice závažnosti provinění, tak dle vychovatelů se u menších provinění, například při neplnění povinností nebo za vulgární mluvu, ukládá trest ve formě: domluva, zákaz televize a počítače, udělení nějaké práce, dřívější večerka. U horších provinění jako jsou například krádeže, ublížení na zdraví se používají tresty ve formě: zákaz vycházek, snížení kapesného.

Vychovatelka V3, V4 a V7 jsou toho názoru, že není dostatek trestů neboli opatření ve výchově, které by se daly dětem udělit.

Kategorie č. 8

DVO7: Které formy trestů považujete za účinné a které naopak méně?

V1: „Dlouhodobý tresty podle mě účinek ztrácí, když zakázu třeba na 14 dní vycházky, tak je to bolestný pro mě i pro ně. Účinné tresty jsou tedy „tvrdší“ a rychlejší“.

V2: „Je to individuální, účinné jsou asi ty, když přijdou o to, co mají nejraději. Takové televizní děti, tak když jim zakážeme vycházky, tak jsou vlastně rádi, že zůstávají doma“.

V3: „Mně přijde, že už účinný není vůbec žádný. Když dostanou zákaz vycházek, tak jsou akorát protivný a jsou schopný klidně kouřit z okna, takže je to ještě horší. Účinnější možná tak zákaz počítače nebo televize“.

V4: „Nejefektivnější je vycházka, na to slyší nejvíce a ten zákaz televize a počítače už ztrácí efektivnost, protože mají telefon, na kterém si všechno najdou, přehrají a tak“.

V5: „Nefektivní je ten, který já zadám tak jakože „jdi zamést chodník“, ale jako nebudu to kontrolovat a pak tam za hodinu přijdu, řeknu, že to má blbě, ať to udělá znova. Takhle prostě ne. Efektivní je, když tam jdu s ním a ukážu, jak se to má dělat“.

V6: „Tak účinné jsou určitě vycházky, finanční tresty a elektronika. Nefektivní trest mě teď žádný nenapadá“.

V7: „Efektivní jsou ty, když se zakáže to, co má dítě rádo. Když chodí často ven, tak se jim zakážou vycházky. Je to individuální“.

V8: „Efektivní jsou celkem vycházky. Nefektivní je zákaz televize, protože mají telefony a snížení kapesného, protože celé kapesné se vzít nemůže a padesát korun neřeší., mladší vůbec ne“.

V9: „Nejvíce efektivní je trest, když se zakáže to, co má dítě nejradši. Kdo chodí často ven, tak se mu zakážou vycházky, kdo tráví zase hodně času na počítači, tak se mu zakáže počítač“.

V10: „No řekla bych, že efektivní je to, co víme, že už na dítě platí, za nefektivní považují tresty, které na dítě nijak nepůsobí“.

Generalizace: U této otázky vidíme různorodou škálu odpovědí. Vychovatel V2, V7, V9 a V10 se shodují, že účinnost trestů se odráží od individuality dítěte. Na každé dítě platí něco jiného a účinnost vzniká tehdy, pokud se dítěti či mládeži zakáže to, co využívá nejčastěji. Pokud tedy nejvíce využívají vycházky, tak v případě porušení pravidel se udělí zákaz vycházek. Jestliže se takovému dítěti či mládeži zakáže televize nebo počítat, trest se stává neúčinný.

Vychovatelka V3 zastává názor, že zákaz vycházek je neúčinný prostředek, a za účinné považuje zákaz televize nebo počítače. Zatímco vychovatelce V4 přijde vycházka nejvíce

účinná, tak zákaz počítače a televize pro ni postrádá význam, jelikož mají děti mobilní telefony a vše naleznou tam. K účinnosti zákazu vycházek se přiklání i vychovatelé V6 a V8.

Oproti tomu vychovatel V5 v rozhovoru zmínil, že nemá rád udělení trestu zákaz vycházek, přijde mu zbytečné zakazovat, když přece chce, aby děti trávily čas venku. Smysl účinnosti vidí spíše v udělení nějaké práce, na které se s dítětem podílí.

Vychovatelka V8 zmiňuje, že u některých dětí postrádá smysl snížení kapesného, neboť některé děti ani nevědí, co by si za dané peníze koupily, odehrává se to spíše u mladších dětí.

4.6 Závěr výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jaký názor mají vychovatelé na užívání odměn a trestů v dětském domově. K zjištění cíle byla určena hlavní výzkumná otázka, jelikož byla hlavní výzkumná otázka příliš obecná, rozhodla jsem se vytvořit sedm dílčích otázek a hledat v nich odpovědi na hlavní výzkumnou otázku, která zní: Jaký je Váš osobní názor na užívání odměn a trestů v dětském domově?

Jaký je Váš osobní názor na užívání odměn a trestů v dětském domově?

Na základě získaných dat se prokázalo, že užívání odměn a trestů je v dětském domově běžnou součástí výchovy. Vychovatelé považují odměny a tresty spíše jako motivační činitel, který je potřeba používat přiměřeně a s rozvahou, aby neztratili svoji účinnost.

Jak se stavíte k udělování odměn a trestů?

Vychovatelé samozřejmě připouští, že by raději tresty neudělovali, ovšem je potřeba nastavit hranice, aby vychovávaní věděli, co se smí a co je naopak už v rozporu s pravidly zařízení. Samozřejmě se vychovatelé nejprve snaží s dětmi domluvit, pokud to nezabírá, musí následovat trest. Vychovatelé také zmiňují, že udělování trestů také slouží pro výstrahu ostatním dětem. Pokud by vychovatel za porušení pravidel či konání jiných přestupků neudělil trest, ostatní svěřenci by si mohli myslet, že je to v pořádku a zkoušely by pravidla porušovat také.

Jakým systémem hodnocení se na základě odměn a trestů v dětském domově řídíte?

Z výzkumného šetření je patrné, že se vychovatelé při udělování odměn a trestů řídí vnitřní řádem dětského domova, který je zajišťován zákonem č. 109/ 2002 Sb. Odměny a tresty zde nalezneme pod názvem opatření ve výchově, nikoli pod pojmem odměna a trest. V těchto

opatřeních ve výchově mají vychovatelé přesně určené, které formy odměn a trestů mohou využít.

Jak byste zhodnotil/a stanovený systém odměňování a trestání v dětském domově?

Vychovatelé tento stanovený systém odměn a trestů, neboli opatření ve výchově hodnotí neutrálně. Daný systém dle vychovatelů není nastaven špatně, ovšem má své nedostatky. Někteří vychovatelé zastávají názor, že by se měl brát větší ohled na věkové kategorie dětí a neměřit všechny jedním metrem. Další nevýhodu vychovatelé vidí v tom, že se jeden a ten samý trest během jednoho měsíce nemůže opakovat dvakrát. Pokud má dítě zakázané vycházky a během následujícího týdne znovu poruší některé z pravidel, musí mu být uložen jiný trest. Poslední nedostatek je spatřen ve zdlouhavém procesu papírování, ať už se jedná o udělení trestu nebo odměny. Jeden z vychovatelů v rozhovoru zmínil, že několikrát sáhl raději do svých hmotných rezerv, než aby kvůli jedné sladkosti vyplňoval všechny papíry.

Jak od Vás děti přijímají odměny a tresty?

Všechny odměny, tresty a různá kázeňská opatření se zaznamenávají do systému zařízení – EVIXU. Všichni vychovatelé udělují odměny a tresty vždy po dobrém uvážení a spravedlivém posouzení. Dítěti je následně sděleno rozhodnutí o udělení trestu nebo odměny a je seznámeno s tím, co odměna nebo trest bude obnášet. Dítěti je umožněno se k přestupku vyjádřit a mají také možnost se společně na trestu/ opatření ve výchově domluvit. Vychovatelé se také shodli na tom, že některé děti přijímají trest lépe a některé hůř. V mnoha případech záleží především na vztahu, který si vychovatel s dítětem vytvoří. Pokud je vztah kladný, jeden od druhého ví, co čekat a trest dítě přijímá lépe, mnohdy si trest dítě navrhne samo. Často se také stává, že dítě trest od vychovatele nepřijme a s udělením trestu nesouhlasí. I když je dítě ukřivděné a našťavané na udělení trestu se nic nemění.

Jaké formy odměn nejčastěji v dětském domově používáte?

Odměny jsou v dětském domově udělovány na základě zásluh, dodržování pravidel a slušného chování dětí. Mezi nejčastější odměny vychovatelé řadí: sladkosti, finanční odměny, výlety, věcné odměny, prodloužení vycházky, večerky nebo prodloužení doby na počítači. Mladší děti spíše ocení sladkost a starší děti se spíše přiklání k prodloužení vycházky. Vychovatelé se snaží dětem vysvětlit, že odměna není samozřejmostí a dostává se pouze za mimořádné události. Nastávají ovšem situace, kdy vychovatelé použijí pochvalu jako jednu z forem odměny a pro děti je tato odměna nedostačující. Některé děti pochvalu jako odměnu

nepřijímají a vyžadují jednu z forem nejčastějších odměn. Vychovatele samozřejmě tato situace mrzí a chtěli by, aby děti vnímaly, že i pochvala, pohlazení a kladné ohodnocení je jedna z forem odměn.

Jaké formy trestů v dětském domově nejčastěji používáte?

Během vyhodnocování výsledků výzkumného šetření bylo zjištěno, že vychovatelé mezi nejčastější formy trestů řadí: zákaz vycházek, zákaz televize a počítače, snížení kapesného, dřívější večerku nebo udělení nějaké práce. Vychovatelé se shodují na tom, že udělení trestů se odvíjí od více faktorů. Záleží především na závažnosti provinění a věku dítěte. U horších provinění, jako jsou například krádeže nebo ublížení na zdraví, se volí trest ve formě zákazu vycházek nebo snížení kapesného. U lehčích provinění, například za vulgární mluvu, následuje trest ve formě zákazu počítače nebo televize. Nejčastěji se trest uděluje na základě toho, co děti vyžadují nejvíce, pokud dítě tráví hodně času na počítači, tak se mu jako trest udělí zákaz vycházek. Část vychovatelů je toho názoru, že není zas tak velká škála trestů, mezi kterými mohou volit.

Které formy trestů považujete za účinné a které naopak méně?

U otázky, které formy trestů považují vychovatelé za účinné a které naopak méně, se zrodila velká škála různorodých odpovědí. Část vychovatelů zastává názor, že účinnost trestů se odráží od individuality dítěte. Na každé dítě platí jiný trest a účinnost vzniká tehdy, když se dítěti zakáže to, co má nejraději. Jestliže se zvolí trest, například zákaz televize, když dítě na televizi kouká minimálně, tak se trest stává neúčinný.

Část vychovatelů považuje zákaz vycházek jako jednu z forem neúčinnějších trestů. Jeden z vychovatelů naopak tento fakt vyvrací a přijde mu nesmyslné zakazovat dětem, aby trávily čas venku. V rozporu byl i názor jedné paní vychovatelky, která za účinné považuje zákaz televize nebo počítače. Pro jinou paní vychovatelku tento zákaz postrádá smysl, jelikož se dětem nemůžou zakázat mobilní telefony a vše si najdou nebo přehrají na něm. Co se týče mobilních telefonů, tak mnoho vychovatelů upozorňuje na to, že největší hrozby hrozí právě tam. Dříve vychovatelé mohli mobilní telefon odebírat, nyní jim to umožněno není, což také považují za jeden z nedostatků.

4.7 Diskuze

Bakalářská práce nese název: „*Užívání odměn a trestů v dětském domově z pohledu vychovatele*“. Hlavním cílem bakalářské práce bylo zjistit, jaký mají názor vychovatelé na užívání odměn a trestů v dětském domově. Hlavní i dílčí výzkumné otázky se vztahují na deset vychovatelů, od kterých jsme zjistili důležitá fakta, která jsme mohli zanalyzovat pomocí metody vytváření trsů a nalézt tak odpovědi na hlavní výzkumnou otázku. Výsledky práce jsou více rozepsané v kapitole 4.6 závěru výzkumného šetření.

Výzkumného šetření se zúčastnilo deset vychovatelů, nelze tedy závěry formulovat na všechny dětské domovy v České republice. Jedná se pouze o náhled užívání trestů a odměn v jednom konkrétním dětském domově, díky kterému si mohou čtenáři udělat názor o tom, jak zde udělování odměn a trestů funguje. Z výsledků vyplývá, že většina odpovědí vychovatelů shoduje, ovšem objevily se i nepatrné odlišnosti. Například v otázce „Které formy trestů považujete za účinné a které naopak méně?“, si můžeme povšimnout různorodých odpovědí.

Výzkumná část se shodovala s některými výroky jednotlivých autorů zařazených v teoretické části bakalářské práci. Průcha, Walterová a Mareš (2013) považují odměnu a trest jako motivační prostředek, který záměrně působí na dítě, aby splnilo uložené požadavky. Z výsledků vyplývá, že stejným způsobem na odměny a tresty nahlíží i vychovatelé a s tímto tvrzením se ztotožňují. Vychovatelé se také shodli na tom, že pokud jsou odměny nebo tresty uděleny, dítě musí přesně vědět, na jakém základě je mu trest nebo odměna udělena a proč. Průcha, Walterová a Mareš (2013) uvádí v teoretické části stejné tvrzení, dále ještě dodávají, že vhodné formy se musí volit vždy s rozmyslem a rozvahou.

Někteří vychovatelé považují pochvalu jako nejpoužívanější odměnu, čímž se potvrdila Morrishova (2003) tvrzení, že pochvala je považována za nejčastější odměnu ve výchově. Někteří vychovatelé také zmiňují, že by odměny a tresty měly být voleny přiměřeně k věku, situaci a osobnosti dítěte. Stejným způsobem na to nahlíží i Matějček (2015) ve své publikaci. S tímto tvrzením se také ztotožňuje Kopřiva a kol (2016) a dále dodává, že nadměrné používání odměn dětem neprospívá, děti si příliš rychle zvyknou, že pokud něco udělají navíc, má následovat odměna.

Nejčastější zmíněné formy trestů byly dle vychovatelů: zákaz sledování televize, počítače nebo zákaz vycházek. Následující tresty uvádí ve své publikaci také Čapek (2014) pod názvem,

potrestání zákazem oblíbené činnosti. Nejčastější formy odměn, které v rozhovoru zazněly od vychovatelů, se také nachází v této publikaci.

Co se týče udělování trestů, tak se vychovatelé ztotožňují s názorem, že některé dítě přijme trest lépe a některé hůř. Záleží na více faktorech: aktuální náladou, vztahem mezi vychovatelem a dítětem, vědomí, že jsem něco udělal špatně apod. Tímto se nám potvrzuje tvrzení, které ve své publikaci uvádí Matějček (2015), že je každá dětská osobnost velmi individuální a při hodnocení dítěte musíme brát zřetel na všechny okolnosti.

Jelikož bylo výzkumné šetření provedeno pouze v jednom zařízení, je dosti možné, že se výsledky v jiných zařízeních mohou lišit. Pokud ovšem porovnáme výsledky této práce s výsledky práce od Ludvové (2009), zjistíme, že sice od výzkumu diplomové práce uběhlo mnoho let, ale výsledky se v některých otázkách neliší. Ludvová (2009) ve své práci uvádí, že se deset vychovatelů shodlo na tom, že stanovený systém opatření je nedostačující. Pokud se podíváme na výsledky v této práci, zjistíme, že i po tolika letech někteří vychovatelé s tímto tvrzením souhlasí. Co se týče odměn a trestů, i v této práci nalezneme stejné formy odměn a trestů, které se nejvíce v dětských domovech používají.

Na základě zjištěných poznatků z polostrukturovaných rozhovorů doporučuji možné postupy, které se dají zvolit před udělením odměn či trestů v dětském domově. Tyto postupy mohou sloužit začínajícím speciálním pedagogům a vychovatelům, jako výčet informací, dle kterých se mohou inspirovat a následně podle nich postupovat.

Jaké možné postupy zvolit před udělením odměn či trestů v dětském domově?

1. Pokusit se zajistit jednotné fungování kolektivu vychovatelů. Neměla by nastat situace, že bude jedno dítě za něco odměněno/potrestáno a druhé ne.
2. Vychovatelé by se měli s dětmi domluvit na společných pravidlech a následně dohlížet na jejich dodržování a respektování. Bylo by vhodné tyto pravidla umístit na čitelné místo v rodinné skupině.
3. Společně si s dítětem popovídat o tom, proč se musí některá pravidla dodržovat, co se stane, jestliže některé pravidlo poruší nebo naopak, jaká odměna může přijít, pokud dítě udělá něco správného.
4. Dát dítěti prostor k vyjádření a pokusit se společně domluvit na odměně či trestu.
5. Motivovat dítě k pozitivním výsledkům, umět dítě pochválit i za malé pokroky, zároveň mu ale ukázat, že když nebude dodržovat určitá pravidla, bude následovat trest.

6. Neměřit všechny děti stejným metrem, zvažovat při udělení trestu nebo odměny věk dítěte a další vnitřní i vnější okolnosti.
7. Před udělením trestu/odměny zvolit přiměřenou formu odměny nebo trestu vzhledem k dané situaci.

Dle mého názoru by bylo dobré rozvést tento výzkum detailněji a využít větší počet výzkumných vzorků. Práci by bylo vhodné využít do dalších výzkumů a rozšířit dané téma do více dětských domovů po České republice. Výsledky z různých krajů by se poté mezi sebou porovnávaly a hledaly by se různé shody a odlišnosti. Z výsledků by se mohly dětské domovy vzájemně obohatit. Následně by výzkumníci mohli vytvořit metodické pokyny, které budou brát více v potaz individualitu dítěte při udělování odměn a trestů.

ZÁVĚR

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se skládá ze tří kapitol. První kapitola se zaměřuje na charakteristiku dětských domovů, konkrétně přibližuje chod a fungování dětského domova. Dále se tato kapitola zaměřuje na samotnou výchovu dětí a osobnost dítěte v dětském domově. Celá druhá kapitola se věnuje odměnám a trestům, jejich funkcím, druhům a využitím. V této kapitole se také zmiňují opatření ve výchově, dle kterých se vychovatelé řídí. Třetí kapitola je zaměřena na definici pracovní pozice vychovatele, jeho náplně práce a osobnosti.

Velmi důležitou částí práce je praktická část, která byla zaměřena na zjištění osobních názorů vychovatelů na užívání odměn a trestů v dětském domově. Výzkumné šetření probíhalo formou polostrukturovaných rozhovorů s deseti vychovateli. Následně byly odpovědi zpracovány a vyhodnoceny v samotném závěru výzkumného šetření. Poté byly výsledky v kapitole 4.7 porovnávány s teoretickou částí a jiným výzkumem.

Výstupem z bakalářské práce bylo zjištění, že se podařilo nalézt odpovědi na hlavní výzkumnou otázku. Tyto odpovědi jsou shrnuty v závěru výzkumného šetření a tím považujeme stanovený cíl za splněný. Také byly na tomto základě sestaveny doporučující postupy, které mají plnit informační funkci pro začínající speciální pedagogy.

Jelikož jsou výsledky výzkumného šetření opřeny pouze o konkrétní vzorek – vychovatelé z Dětského domova v Holicích, nelze výsledky zobecnit na všechny dětské domovy. Zároveň ale může být tento pilotní výzkum podkladem pro zpracování většího výzkumu do budoucna. V mém případě bych práci dále rozšířila v diplomové práci a zvolila bych větší výzkumný vzorek – více dětských domovů a výsledky by se poté porovnávaly mezi sebou.

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ

Literatura

BENDL, Stanislav a kol. 2015. *Vychovatelství: Učebnice teoretických základů oboru*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4248-9.

ČAPEK, Robert. 2014. *Odměny a tresty ve školní praxi: kázeňské strategie, zásady odměňování a trestání, hodnocení a klasifikace, podpora a motivace žáků*. 2., přeprac. vyd. Praha: Grada, 186 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4639-5.

ČÁP, Jan. 1993. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum. ISBN 8070665343.

ČÁP, Jan. 1996. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV – nakladatelství. ISBN 8085866153.

DRAPELA, Victor J. 2011. *Přehled teorií osobnosti*. 6. vyd. Přeložil Karel BALCAR. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0040-6.

HÁJEK, Bedřich, Břetislav, HOFBAUER, Jiřina, PÁVKOVÁ. 2011. *Pedagogické ovlivňování volného času: Trendy pedagogiky volného času*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0030-7.

HENDL, Jan. 2016. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.

HRDLIČKOVÁ, Vlasta, PÁVKOVÁ, Jiřina. 1987. *Výchovně vzdělávací práce v dětských domovech*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

JANSKÝ, Pavel. 2014. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus. Recenzované monografie, 52. ISBN 978-80-7435-534-9.

KOPŘIVA, Pavel, Jana NOVÁČKOVÁ, Dobromila NEVOLOVÁ a Tatjana KOPŘIVOVÁ. 2016. *Respektovat a být respektován*. 3. vyd. Kroměříž: Spirála. ISBN 978-80-904030-0-0.

KRAUS, Blahoslav et al. 2001. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-004-2.

- MATĚJČEK, Zdeněk. 2005. *Výbor z díla*. V Praze: Nakladatelství Karolinum. ISBN 8024610566.
- MATĚJČEK, Zdeněk. 2015. *Co děti nejvíc potřebují*. Vydání sedmé. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0853-2.
- MATĚJČEK, Zdeněk. 2015. *Po dobrém nebo po zlém?*. 2015. Vydání osmé. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0852-5.
- MERTIN, Václav. 2013. *Výchova bez trestů*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika. ISBN 978-80-7478-028-8.
- MIOVSKÝ, M. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 80-247-1362-4
- MORRISH, Ronald G. 2003. *12 klíčů k důsledné výchově*. Přeložil Lubor ŠVEJNAR. Praha: Portál. ISBN 8071787868.
- PÁVKOVÁ, Jiřina. 2001. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 80-7178-569-5.
- PÁVKOVÁ, Jiřina. 2008. *Pedagogika volného času: [teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času]*. Vyd. 4. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-423-6.
- PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. 2013. *Pedagogický slovník*. Sedmé, aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0403-9.
- ŘÍČAN, Pavel. 2013 *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0343-8.
- SEKERA, Ondřej. 2009. *Identifikace profesních aktivit vychovatelů výchovných ústavů a dětských domovů*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7368-728-1.
- ŠAMÁNKOVÁ, Marie, Zuzana LEBEDOVÁ, Jana VÍCHOVÁ, Tereza KOLÁČNÁ a Hana JIRKŮ. 2011. *Lidské potřeby ve zdraví a nemoci: aplikované v ošetrovatelském procesu*. Praha: Grada Publishing. Sestra. ISBN 978-80-247-3223-7.
- ŠKOVIERA, Albín. 2007. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-318-5.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. 2014. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vydání druhé. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0644-6.

VACEK, Pavel. 2008. *Rozvoj morálního vědomí žáků: metodické náměty k realizaci průřezových témat*. Praha: Portál.. ISBN 978-80-7367-386-4.

VOCILKA, Miroslav. 1996. *Náplň činnosti středisek výchovné péče pro děti a mládež*. Praha: Tech-market. ISBN 8090213456.

VOCILKA, Miroslav. 1999. *Dětské domovy v České republice. [Díl] 1, (Teoretická východiska)*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

ŽUFNÍČEK, Jan, PACNEROVÁ, Helena, Adéla, ZELENDA KUPCOVÁ, ed. 2012. *Vybraná témata vychovatelské praxe: inspirace pro vychovatele v zařízeních ústavní a ochranné výchovy*. V Praze: Národní ústav odborného vzdělávání. ISBN 978-80-87652-59-6.

Internetové zdroje

Dětský domov Holice – současnost, 2021 [online]. Holice: Dětský domov Holice. [cit. 2022-02-24]. Dostupné z: <https://www.ddholice.cz/soucasnost/>

How to Use Rewards [online]. Spojené státy americké: Centers for Disease Control and Prevention, 2019 [cit. 2022-03-28]. Dostupné z:

<https://www.cdc.gov/parents/essentials/consequences/rewards.html>

LUDVOVÁ, Kateřina. *Hodnocení chování dětí v dětském domově* [online]. Zlín, 2009 [cit. 2022-04-19]. Dostupné z:

http://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/7874/ludvov%20a1_2009_dp.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Diplomová práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.

Vnitřní řád DD Holice [online]. Holice: Dětský domov Holice, 2020 [cit. 2022-02-25].

Dostupné z: <https://ulozto.cz/file/bZL0I1FKIUY/vnitri-rad-dd-2020-2-12-2021-docx#!ZGEuLGR2AzAyAmt5LzMvA2EuBQp0L3yIFHyEMUakG0yYLGR3MD==>

Zákony a vyhlášky

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů [online]. 2002 [cit. 2022-02-17]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>.

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. [online]. 2004 [cit. 2022-02-17]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-563>.

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Informovaný souhlas s výzkumným rozhovorem (vzor)

Příloha č. 2 – Ukázka rozhovoru s vychovatelem

Přílohy

Příloha č. 1 - Informovaný souhlas s výzkumným rozhovorem (vzor)

Informovaný souhlas s výzkumným rozhovorem

Byl/a jsem informován/a s účelem rozhovoru v rámci sběru dat pro bakalářskou práci Kristýny Beranové s názvem: „*Užívání odměn a trestů v dětském domově z pohledu vychovatele*“.

Před rozhovorem mi bylo sděleno, jak dlouho bude rozhovor probíhat a jaký bude mít průběh. Jsem si vědom/a toho, že rozhovor bude zaznamenáván na diktafon a přepsán do písemné podoby. Jsem seznámen/a s právem odmítnout odpověď na jakoukoli otázku. Víím, že mohu rozhovor z jakýchkoliv důvodů přerušit a svůj souhlas s rozhovorem vzít zpět. Souhlasím, že má účast je dobrovolná. Zvukový záznam rozhovoru nebude poskytnut dalším osobám a po přepsání bude ihned vymazán. Byla mi také nabídnuta možnost získat přepsaný rozhovor.

Byl/a jsem obeznámen/a s tím, jak bude s rozhovorem nakládáno a jakým způsobem bude zajištěna anonymita i po skončení rozhovoru, aby nedošlo k identifikaci mé osoby.

Dobrovolně souhlasím, že všechny získané údaje z rozhovoru budou použity jen pro účely této bakalářské práce.

Datum:

Podpis účastníka:

Podpis výzkumníka:

Příloha č. 2 - Ukázka rozhovoru s vychovatelem

Jaký je Váš osobní názor na užívání odměn a trestů v dětském domově?

V3: „Je to takový motivační systém, kterým se tu řídíme. Vše by mělo být v nějaké míře a odpovídat dané situaci. Přijde mi, že trestů je málo, v jiných výchovných zařízeních je trestů více a můžou je i více používat, například mají daný bodový systém“.

Jakým systémem hodnocení se na základě odměn a trestů v dětském domově řídíte?

V3: „Dětský domov se řídí dle vnitřního řádu, který je zpracován podle zákona. Tresty a odměny jsou zde pojmenovány jako opatření ve výchově. Tam máme přímo dané jaké tresty a odměny můžeme ukládat“.

Jak byste zhodnotil/a stanovený systém odměňování a trestání v dětském domově?

V3: „Vadí mi, že některé tresty nemůžeme pořádně ani používat, zákony se strašně často mění a ty děti mají hodně práv, například dříve se používal trest odebrání telefonu, to dnes vůbec nemůžeme používat, to je prostě na dobrovolnosti. To mi teda vadí, že to nemůžeme dělat. Nebo třeba za kouření, pokud dítě nekouří v areálu dětského domova, tak jim nemůžeme udělit zákaz vycházek, protože kouřilo mimo areál. Je úplně jedno, že tomu dítěti je deset nebo dvanáct roků, prostě nemůžu mu dát zákaz vycházek nebo dát nějaký jiný písemný trest, protože nebyl přistižen. Ano, sice z něj cítím kouř, ale nebylo to v areálu“.

Jak se stavíte k udělování odměn a trestů?

V3: „Když dítě udělá dobrý skutek, tak mu dám nějakou odměnu. Tresty se snažím samozřejmě nedávat, ale někdy už je člověk musí dát, protože když jim člověk nedá ten zákaz, tak vidí, že se nic neděje a dál prostě zlobí a dělají, co nemají. Samozřejmě, na to koukají i ostatní děti, jakmile ten dotyčný nedostane opatření ve výchově, tak si myslí, že je to normální a můžou to dělat taky a ještě na to upozorňují. Takže je to pro výstrahu i pro druhý“.

Jak od Vás děti přijímají odměny a tresty?

V3: „Jak který, je to dítě od dítěte. Některý dítě trest přijme, ví za co to je a postaví se k tomu čelem. Některý děti nemají sebereflexi a cítí se ukřivděně. Odměny přijímají všichni děti pozitivně, obzvlášť když netuší, že odměnu dostanou. Většinou se ale na všem s dětmi domluvíme, takže už předem vědí, jaký trest nebo odměnu dostanou“.

Jaké formy odměn nejčastěji v dětském domově používáte?

V3: „*Tak nejčastěji je slovní pochvala, pak jsou sladkosti. No a ty věcný, může se navýšit kapesný, takže finanční odměna*“.

Jaké formy trestů v dětském domově nejčastěji používáte?

V3: „*Nejčastěji používám zákaz vycházek, to se dává při pozdním vrácení z vycházky, kouření v areálu, krádeže, útěky, to jsou nejčastější příčiny. A potom u menších prohřešků je zákaz televize nebo počítače, ono toho více nejde. Nebo taky odňata výhoda dívat se déle na televizi, je tam nastavený systém, že první stupeň má večerku v 8 a druhý stupeň v 9, takže se můžou dodívat na film do půl 10 a může se jim to snížit, že jdou spát dřív*“.

Které formy trestů považujete za účinné a které naopak méně?

V3: „*Mně přijde, že už účinný není vůbec žádný. Když dostanou zákaz vycházek, tak jsou akorát protivný a jsou schopný klidně kouřit z okna, takže je to ještě horší. Účinnější možná tak zákaz počítače nebo televize a počítač. Možná, že ty vycházky jsou asi ten největší trest, ale jsou tím potrestáni i vychovatelé, protože pak vlastně ty děti jsou protivný, že nemůžou jít ven a nemůžou si zakouřit, přijít do spolku s vrstevníky, takže pak jsou vulgární*“.

ANOTACE

Jméno a přímení:	Kristýna Beranová
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Martin Dominik Polínek Ph.D.
Rok obhajoby:	2022

Název práce:	Užívání odměn a trestů v dětském domově z pohledu vychovatele.
Název práce v angličtině:	The use of rewards and punishments in the children's home from the educator's perspective.
Anotace práce:	<p>Bakalářská práce se zaměřuje na užívání odměn a trestů v dětském domově z pohledu vychovatele. Tato práce se skládá ze dvou částí, teoretické a praktické. Práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola se zabývá charakteristikou dětského domova, dále poukazuje na výchovu dětí v dětském domově a jejich osobnost. Druhá kapitola je zaměřena na odměny a tresty. Třetí kapitola se týká samotných vychovatelů. Čtvrtá kapitola je věnována výzkumu, který proběhl prostřednictvím rozhovorů vedených s deseti vychovateli, kteří v dětském domově pracují.</p> <p>Hlavní cíle práce je zjistit osobní názor vychovatelů na užívání odměn a trestů v dětském domově.</p>
Klíčová slova:	Dětský domov, odměna a trest, vychovatelé, opatření ve výchově, legislativa.
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis focuses on the use of rewards and punishments in a children's home from the perspective of the educator. This thesis consists of two parts, theoretical and practical. The thesis is divided into four chapters. The first chapter deals with the characteristics of the children's home, then it highlights the upbringing of children in the children's

	<p>home and their personality. The second chapter focuses on rewards and punishments. The third chapter concerns the educators themselves. The fourth chapter is devoted to the research conducted through interviews conducted with ten educators who work in the children's home.</p> <p>The main objectives of the thesis are to find out the personal opinion of the educators on the use of rewards and punishments in the children's home.</p>
Klíčová slova v anglickém jazyce:	Children's home, rewards and punishments, educators, measures in education, legislation.
Přílohy vázané v práci:	<p>Příloha č. 1 – Informovaný souhlas s výzkumným rozhovorem (vzor).</p> <p>Příloha č. 2 – ukázka rozhovoru s vychovatelem.</p>
Rozsah práce:	53 + 2
Jazyk práce:	Český jazyk